

Slovenská lekárska terminológia

© Asklepios
2011

Redakčná rada

Predseda: prof. MUDr. Milan Pavlovič, CSc.

Podpredseda: doc. MUDr. Anna Holomáňová, PhD

Tajomník: MUDr. Oskár Kadlec, CSc.

Členovia redakčnej rady

PhDr. Mária Bujalková, CSc., prof. MUDr. Ivan Ďuriš, DrSc., Mgr. Jana Levická, PhD,
PhDr. Katarína Martinková, prof. MUDr. Dušan Meško, CSc., doc. PhDr. Ľudmila
Ozábalová, PhD, doc. PhDr. František Šimon, CSc.

Členovia terminologickej komisie

doc. MUDr. Kamil Belej, CSc., prof. MUDr. Jozef Bilický, CSc., doc. Daniel Böhmer,
PhD, RNDr. Luboš Danišovič, PhD, prof. MUDr. Štefan Galbavý, PhD, prof. MUDr.
Peter Gavorník, CSc., doc. MUDr. Jozef Glasa, CSc., prof. MUDr. Karol Holomáň,
CSc., doc. MUDr. Marián Holomáň, CSc., doc. MUDr. Ján Chandoga, PhD, MUDr.
Michaela Kostičová, PhD, prof. MUDr. Štefan Krajčík, CSc., prof. MUDr. Elena
Elena Kukurová, CSc., prof. MUDr. Tibor Marček, CSc., doc. PhDr. Alojz Nociar,
CSc., doc. MUDr. Daniela Ostatníková, CSc., doc. Vojtech Ozorovský, CSc., prof.
Ľudmila Podracká, CSc., prof. MUDr. RNDr. Rudolf Pullmann, PhD, prof. MUDr.
Ivan Schréter, PhD, prof. Ing. Vít Šajter, CSc., prof. MUDr. Ladislav Turecký, CSc.

Obsah

1 Úvod	3
2 Lekárska terminológia a nomenklatúra	4
2.1 Definícia lekárskej terminológie	4
2.2 Definície termínu	4
2.2.1 Termín ako znak	11
2.2.2 Obsah a forma termínu	11
2.2.3 Pojem a termín	12
2.2.4 Vzťah termín – netermín	12
2.2.5 Miesto termínu v sústave poznatkov	13
2.2.6 Typy termínov	14
2.2.7 Termíny a názvy – terminológia a nomenklatúra	14
2.3 Vlastnosti termínu	17
2.3.1 Spisovnosť	17
2.3.2 Motivovanosť	18
2.3.3 Systémovosť	19
2.3.4 Ustálenosť	20
2.3.5 Jednoznačnosť a presnosť	20
2.3.6 Pojmovosť	22
2.4.7 Derivatívnosť	22
2.4.8 Krátkosť (jednomennosť)	22
2.4.9 Medzinárodnosť (preložiteľnosť)	22
2.4.10 Ľudovosť	23
2.4.11 Psychologická prijateľnosť	23
2.4.12 Expresívnosť a ďalšie vlastnosti	24
3 Princípy utvárania termínov v medicíne	24
4 Ustalovanie termínov	27
5 Koordinácia terminológií v medicíne	29
6 Organizácia terminologickej práce v medicíne	32
7 Klasifikácia	32
7.1 Klasifikácia pojmov	32
7.2 Podmienky klasifikácie	33
7.2.1. Význam klasifikácie	34
7.2.2. Rozdiel medzi prirodzenou a umelou klasifikáciou	35
7.2.3. 35	
7.3 Rozdiel medzi zoologickým systémom a systémom chorôb	36
8 Úprava terminologických slovníkov	37
8.1 Usporiadanie slov	37
8.2 Stavba hesiel a kapitol	37
8.3 Register	37
9 Medzinárodná spolupráca a koordinácia terminológií	37
9.1 Preberanie cudzojazyčných termínov	38
9.2 Dynamické javy v odbornej lexike	41
10 Slovenská terminologická databáza	42
10 Aktuálne problémy slovenského lekárskeho názvoslovía	44

1 Úvod

Terminológia¹ je kľúčovým problémom vedeckej **komunikácie**. Tvorba, spracovanie, vyhľadávanie a viacnásobné využívanie dokumentov, ako sú odborné texty obsahujúce jednotky poznania (pojmy, termíny, definície a pojmové systémy), majú veľký význam nielen pre publikovanie výsledkov vedeckovýskumnej činnosti, vzdelávanie, ale aj pre ďalší rozvoj jednotlivých disciplín medicíny. Každá vedecká disciplína musí mať terminológiu.

V medicíne má terminológia mimoriadne postavenie. Umožňuje komunikácie medzi medzi profesionálmi (horizontálna komunikácia), rovnako dôležité je však **dorozumievanie sa medzi lekármi a pacientmi** (vertikálna komunikácia). Preto sa musí venovať lekárskej terminológii náležitá pozornosť. Nezrozumiteľnosť komunikovaných informácií by bola bariérou a mohla by mať za následok ťažké újmy na zdraví.

Osobitný význam nadobúda terminológia medicíny v ére **informatizácie spoločnosti**, pretože bez nej sa nemôžu v plnej miere využívať informačné a komunikačné technológie a zabezpečiť **sémantickú interoperabilitu** medzi jednotlivými vednými odbormi a medzi rôznymi jazykmi.

Vďaka svojej systematickej štruktúre môže terminológia (a ontológia) tvoriť **základ pre organizáciu poznania**. Preto má mať okrem iného **každý vedný odbor**, teda aj jednotlivé disciplíny medicíny, vlastnú sústavu termínov, **vlastnú terminológiu** (a **ontológiu**).

Adekvátna pozornosť sa v medicíne venovala terminológii zatiaľ len v morfológických vedách. Jej solídne základy tvoria Nomina anatomica, histologica et embryologica.

---

¹ **Terminológia** je 1. súbor označení, ktoré patria do jedného odborného jazyka; 2. veda, ktorá skúma štruktúru, tvorbu, vývoj, využívanie a manažment terminológie a organizáciu terminologickej práce v rozličných tematických oblastiach.

Zanedbanou je dosiaľ **terminológia klinických disciplín**, kde s výnimkou stomatológie nevyšla dodnes ucelená terminologická publikácia. R. 1951 sa pri Ústave slovenského jazyka SAV utvorila Komisia pre lekársku terminológiu, ktorá si svoju úlohu zúžila na revíziu Ladzianskeho anatomického názvoslovía. Preto ešte r. 1990 konštatuje Šimon, že klinickú terminológiu charakterizuje neúplnosť a nejednotnosť, pričom vyslovuje svoj defetistický názor, že úplnej slovenskej terminológii sa musíme vzdať. Ako dôvod uvádza udomácnenie medzinárodných slov a skutočnosť, že „slovenská medicína nestihla za krátky čas svojej existencie vypracovať národnú terminológiu v celom rozsahu“. Situácia sa v tejto oblasti sa dodnes nezmenila, takže slovenská medicína nemá vypracovanú a kodifikovanú terminológiu jednotlivých odborov.

Štandardná a unifikovaná **terminológia** ako jeden z hlavných atribútov vednej disciplíny je nepostrádateľnou, nie však jedinou podmienkou zberu, ukladania, spracúvania a výmeny informácií. Dôležité sú aj **nomenklatury** jednotlivých odborov medicíny, t. j. systémy termínov definovaných ich miestom v sústave názvov klasifikovaných do určitých tried, príp. taxónov. V ére počítačov sú nevyhnutné aj **ontológie**, t. j. systémy pojmov definovaných ich **vzťahom** k iným pojmom, ktorým je ako jediným z triády – terminológia–nomenklatura–ontológia – schopný porozumieť človek i počítač.

Terminológia a ontológia sú už v súčasnosti aj samostatné vedné disciplíny, ktoré jednak využívajú teórie a metódy iných vied, ako je jazykoveda, epistemológia, opisná logika a informatika, jednak slúžia iným špeciálnym odborom medicíny. Tým sa z nich stávajú **interdisciplinárne** a **transdisciplinárne odbory**.

V zahraničí sa na informatika, ontológia a terminológia bežne vyučuje na vysokých školách. Aj u nás sa treba vážne zamýšľať nad prípravou terminológov, ontológov

a informatikov a výučbu informatiky neredukovať len na oblasť informačných technológií v medicíne. Tieto texty majú prispieť k lepšej informovanosti lekárov, ale aj adeptov medicíny a iných zdravotníckych pracovníkov o význame slovenského lekárskeho názvoslovia.

2 Lekárska terminológia a nomenklatúra

2.1 Definícia lekárskej terminológie

Výraz *lekárska terminológia* sa používa v dvoch významoch: 1. ako **vedná disciplína**, náuka o pojmoch a ich reprezentáciách (→termínoch) v medicíne a zdravotníctve; 2. **súbor termínov** zo špeciálnych odborov medicíny a zdravotníctva v určitom jazyku, ktorých význam bol definovaný a všeobecne zrozumiteľný.

Hlavným predmetom lekárskej terminológie je **termín**. V minulosti sa termíny skúmali v rámci lexikológie, náuky o podstate a triedení slov, slovníkových javov, o ich správnosti (Masár, 1991).

Lekárska terminológia ako **súbor termínov** je organizovaný **system odborných pojmov** používaných v medicíne a zdravotníctve. Skúma gramatickú organizáciu, zásady usporadúvania a výberu termínov a zákony ich fungovania v medicíne a zdravotníctve a má za cieľ uľahčovať komunikáciu medzi jednotlivými špecialistami, lekármi a pacientmi, zdravotníkmi a ostatnými obcami.

Ako synonymum sa používa aj výraz **nomenklatúra** (*názvoslovie*, *menoslovie*). V niektorých vedách sú medzi terminológiou a nomenklatúrou pomerne ostré hranice. Napr. v botanike súbor všeobecných pomenovaní koreň, kmeň, stopka, list atď. tvoria časť botanickej terminológie (presnejšie terminológie botanickej morfológie), kým pomenovania fialka, mäta, snežienka, vrbicovité ... tvoria botanickú nomenklatúru. V medicíne sa pod pojmom **lekárska terminológia** rozumie súhrn všeobecných pomenovaní používaných v medicíne a zdravotníctve (napr. zdravie,

choroba, organizmus, orgán, tkanivo, bunka, tvar, funkcia), kým **nomenklatúra (názvoslovie)** je súhrn konkrétnych pomenovaní používaných v jednotlivých odboroch (napr. anatomické, histologické, cytologické, embryologické, klinické názvoslovie). Vzťah medzi terminológiou a nomenklatúrou možno teda chápať ako vzťah všeobecného a konkrétneho, príp. vzťah podradenosti (celku a časti): nomenklatúry jednotlivých odborov sú súčasťou terminológie.

Úlohou terminológie ako vednej disciplíny je s maximálnou presnosťou a stručnosťou definovať, **čo je termín**, aké sú jeho základné znaky a vlastnosti. Terminológia umožňuje komunikáciu medzi ľuďmi, komunikácia medzi človekom a strojom a strojom a človekom. Terminológia tvorí najmenej tri štvrtiny všetkej písanej a tlačenej produkcie spisovného jazyka (Poškolková a spol., 1983).

2.2 Definícia termínu

Definícia termínu (l. *terminus* medza, medzník, hranica) je stručné logické určenie, ktoré stanoví podstatné odlišujúce znaky predmetu a význam pojmu – jeho obsah a rozsah. Definície podliehajú známym pravidlám: pravidlu súčasnosti definujúceho a definovaného, pravidlu zákazu kruhu v definovaní atď.

Termín je tým, čo o ňom hovorí definícia (Masár, 1991). Každá definícia má tvar rovnosti a v dôsledku toho možno klásť výraz z pravej strany definície všade tam, kde sa v texte vyskytuje výraz z ľavej strany (Roudný, 1979, cit. Masár, 1991). Do definície patrí aj definovaný názov sám. **Termín a definícia tvoria jeden celok** (Danilenko, 1977).

Termín treba chápať ako: 1. jazykové vyjadrenie (pomenovanie) pojmu (jazykové označenie pojmu, ktoré môže byť jednoslovné, viacslovné, pomocou symbolov, číslic atď.), 2. špecifickú jednotku slovnej zásoby, ktorá má svoju formu a význam, 3. (definovateľný) prvok istého systému.

Pojem a termín sú teda osobitné objekty. **Pojem**² je objekt z oblasti myslenia, **termín** je objekt z oblasti jazyka. Niekedy sa tento vzťah dáva do rovnice pojem = obsah, termín = forma (Masár, 1991). **Termíny** na rozdiel od neterminologických pomenovaní (**netermínov**), ktoré bývajú často viacznačné a ich význam závisí aj od kontextu, sú od kontextu nezávislé a dajú sa používať aj izolovane (Poštolková a spol., 1983).

Termíny sú odborné názvy, pomenovania pojmov z jednotlivých vedných odborov. Sú to slová, ktoré sa vyznačujú úzkou sférou používania medzi príslušnými odborníkmi, no oproti ostatným vrstvám lexiky sa zväčšuje, rastie veľmi intenzívne a mení sa rýchlo. Jej rast je podmienený zmenami v poznaní, vo výrobe a kultúre. Pre termíny je typická **monosémia** (jednovýznamovosť), napr. jazykovedné termíny morféma, prefix a matematické termíny integrál, diferenciál, kým pre bežnú reč je charakteristická viacvýznamovosť (napr. hlava, koleno, oko majú viac významov). Pri termínoch v jednom odbore nejestvuje homonymia.

V mnohých vedných disciplínach jestvujú popri termínoch synonymá. Takéto slová sa nazývajú **dubletovými slovami**. Dubletmi sú napr.: morfológia lingvistika – jazykoveda, morfológia – tvaroslovie, geografia – zemepis. Jednoznačnosť a presnosť sa v terminológii dosahuje aj tým, že pri termíne je vždy určenie obsahu. V odbornej literatúre sa toto určenie nazýva *definíciou*. Definíciou sa presne určujú sémantické hranice, obsah a rozsah termínu. Špecifickosťou termínu je skutočnosť, že obsahuje len priamy, nominatívny význam. Tento význam termínu sa nemení dovtedy, kým sa nezmení poznanie a výklad podstaty objektu označovaného príslušným termínom. Pretože termín má svoje presne určené

sémantické hranice a jeho používanie sa obmedzuje na úzke, špeciálne odvetvia vedy, význam úzkeho odborného termínu je pre špecialistov často nezrozumiteľný. Niektoré termíny majú svojich autorov. Nové termíny sa tvoria rozličným spôsobom. Termíny toho istého pojmového radu sa tvoria tými istými alebo podobnými slovotvornými formantmi.

Termíny sa tvoria i skladaním základov slov (napr. *ana-tómia*). Ak sa syntakticky spájajú slová, vznikajú **združené pomenovania** (napr. *vysoký tlak*). Popri tom vznikajú nové termíny aj **terminologizáciou** slov jestvujúcich v jazyku. Napr.: bežné slovo *hlava* sa stáva termínom v strojárskom priemysle (časť kolesa). Súčasne s terminologizáciou všeobecne používaných slov sa vyskytuje aj opačný proces: **determinologizácia**, rozšírenie vedecko-technických termínov a ich preniknutie do rozličných sfér života. Časté používanie lekárskeho, chemického a i. termínov urobilo z nich bežné, známe pomenovania (alergia, voda). Determinologizáciu podporuje aktívne využívanie termínov v rôznych jazykových štýloch a intenzívna popularizácia vedeckých a technických poznatkov všetkými prostriedkami masovej komunikácie. Determinologizáciu podmieňuje i ústna reč, najmä relácie systematicky zaraďované do vysielania rozhlasu a televízie. Terminológia sa rozmnožuje aj preberaním lexikálnych jednotiek z cudzích jazykov. Cudzieho pôvodu bývajú termíny prevzaté z jednotlivých národných jazykov alebo prevzatia, ktoré vznikli ako internacionálne názvy (z angličtiny sa prebrali napr. *klírens*, *stress*, *šok*, z francúzštiny napr.: *bujón*, z nemčiny *kernikterus*).

Viaceré termíny sú utvorené zo slov domáceho fondu, ale vznikli doslovným prekladom cudzieho, príp. medzinárodného termínu – **kalky**, napr.: zemepis, životopis. Termín nemá emociálne zafarbenie, expresívnosť. Táto vlastnosť je daná nielen jednoznačnosťou, tendenciou termínu k monosémii, ale aj logickou systémovosťou terminológie vôbec. Nosnosť termínu

---

² **Pojem** je jednotka poznania utvorená na základe osobitnej kombinácie charakteristík. Pojmy sa nemusia vždy viazať na určité jazyky, sú však ovplyvnené sociálnym a kultúrnym prostredím, ktoré často vedie k rozličnej kategorizácii (STN ISO 1087-1)

znamená možnosť tvoriť od neho nové slová. Schopnosť odvodiť nové slová od základných slov je rozdielna. Napr.: večer – večera, večerný. Motivovanosť sa pri termínoch uskutočňuje tak, že svojou formálnou stavbou zreteľne poukazujú na pojem, na obsahovú stránku termínu. Motivovanosť je zrejmá pri termínoch zámeno, vodovod.

Podľa štruktúry sa termíny delia na: **jednoslovné** (čuch, chuť, sluch), **viacslovné** čiže **združené pomenovania** (horná končatina). Podľa vzťahu termínov k ostatným vrstvám lexiky členia sa odborné názvy aj na termíny v **užšom zmysle** a termíny **zautomatizované**. Ak majú slová platnosť jednoznačných termínov, ide o termíny v užšom zmysle (rozhlas, televízia). Ak slová neutrálnej lexiky, príp. iného odboru nadobúdajú presný odborný význam, ide o automatizované termíny (zub, koleno). Zmena významu súvisí so zmenou stylistickej platnosti termínu. Ak sa jeho význam mení na menej presný, mení sa jeho zaradenosť a termín prechádza z odbornej lexiky do vrstvy hovorových slov. Termíny sú typické pre náučný štýl. Vyskytujú sa v komunikácii medzi profesionálmi, v odbornej literatúre, administratíve; v hovorovej reči sa nepoužívajú a najčastejšie sa nahrádzajú opisom.

Terminológiu³ teda predstavujú slová a slovné spojenia, ktoré pomenúvajú špeciálne pojmy, predmety, javy, ich vlastnosti a činnosti v danej tematickej oblasti⁴. Ich vznik a fungovanie je podmienené rozvojom vedy, techniky, politického a kultúrneho života. Od bežne používaných slov, z ktorých mnohé sú viacvýznamové, sa odlišujú tým,

---

³ **Terminológia** je **1.** súbor označení, ktoré patria do jedného odborného jazyka; **2.** veda, ktorá skúma štruktúru, tvorbu, vývoj, využívanie a manažment terminológie a organizáciu terminologickej práce v rozličných tematických oblastiach.

⁴ **Tematická oblasť** (doména) je oblasť špeciálneho poznania. Hranice tematickej oblasti sa definujú na základe hľadiska súvisiaceho s účelom (STN ISO 1087-1).

že majú spravidla iba jeden význam. Je im vlastná jasne ohraničená - motivovaná špecializácia významov. Črty protikladné k všeobecne používanej lexike však majú predovšetkých termíny vedy a techniky.

Spoločensko-politická terminológia sa líši od terminológie prírodných a technických vied v tom, že jej veľká časť je zrozumiteľná skoro každému. Pravda, aj v spoločensko-politickej terminológii sú slová, ktorých obsah chápu len špecialisti. Spoločensko-politická terminológia je rozšírenejšia preto, že patrí do publicistickej lexiky a že široké masy sledujú tlač, rozhlas a televíziu. Termíny prírodných a technických vied sa nemenia v závislosti od kontextu, ale v dôsledku spresňovania pojmov vo vede, vývinu samotnej vedy, nových náhľadov. Naproti tomu pre spoločensko-politické termíny je dôležitý sociálny kontext. Ak porovnáme terminologické a bežné použitie slova práca, zistíme, že len v kontexte sa dá určiť, o aký význam pri ňom ide. Podobne termín sloboda sa používa vo význame základných politických práv človeka, podmienených vývinom spoločnosti alebo vo význame filozofickej vedy, ktorá ju chápe ako spoznanú nevyhnutnosť. V spoločensko-politických termínoch: práca a sloboda je teda sociálne determinované nielen ich používanie, ale aj obsah.

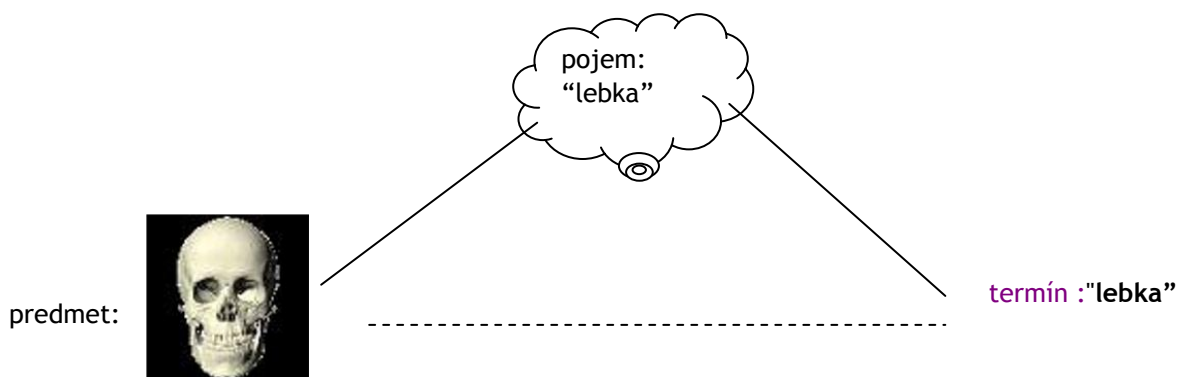
Pojem **termín** a pojem tvoria jednotu, v ktorej je vedúcim prvkom pojem. Termín je potom spôsob jestvovania a reprezentácie (prejavu) pojmu. **Pojem** teda reprezentuje **obsah** a **termín** predstavuje **formu**. Lenže ak obsah a forma sú kategórie jedného objektu, vzniká otázka, čo je tu vlastne objekt, keď pojem má reprezentovať obsah a termín formu. Objektom je termín, ktorý má dve stránky – obsahovú čiže súhrn príznačkov a formovú čiže sled morfému. Pri chápaní vzťahu pojem – termín sa preferuje systémový prístup, ktorého nosným pilierom sú dve tézy: **a)** „celok je viac ako súhrn jeho častí (celok má osobitné vlastnosti odlišné od vlastností jednotlivých prvkov); **b)** systém „funguje podľa vlastných zákonov, ktoré nemožno odvodiť od zákonov, podľa ktorých

sa správajú jeho prvky“ (Bodnár, 1982, cit. Masár, 1991).

V ISO Standard 1087-1:2000, sa toto označenie definuje ako "reprezentácia pojmu znakom, ktorý ho označuje" a termín je "verbálnym označením všeobecného pojmu v špecifickej predmetnej oblasti". Termín vždy reprezentuje konkrétny pojem alebo typ pojmov, a pojem sa týka

konkrétneho predmetu alebo jednotlivého typu pojmov.

Trojrozmerný vzťah medzi predmetom, pojmom a označením (= termínom) zjednodušene znázorňuje **Ogdenov-Richardov sémantický trojuholník** (obr. 12), z ktorého vyplýva, že medzi pojmom a termínom je vzťah priamy, kým medzi predmetom a termínom vzťah nepriamy (Masár, 1991).

Obr. 1. Sémantický Ogdenov-Richardov trojuholník (prerušovaná čiara medzi predmetom a termínom znázorňuje skutočnosť, že medzi nimi nie je priame spojenie, pretože aby sme označili predmet, musí intelekt v mozgu vykonať činnosť vo forme reprezentácie pojmu.

Z hľadiska terminológie je lebka existujúci fyzikálny predmet. Idea „lebky“, ktorá sa utvára v našej myšli, keď sa stretne s takýmto predmetom, je pojem. Keď chceme vyjadriť pojem alebo ideu utvorenú v našom mozgu, dá sa uskutočniť pomocou termínu – „lebka“.

Terminologická práca má tri hlavné etapy: I. klasifikáciu pojmov a utvorenie systému pojmov; II. utvorenie termínu (t. j. určenie jeho onomatologickej štruktúry – pomenovania); III. vypracovanie definície termínu. Na úspešné zavŕšenie druhej a tretej etapy treba vypracovať logické spektrum pojmu.

Definícia je cieľom každej terminologickej práce, ktorá nevyhnutne vychádza od pojmu a smeruje k označeniu. Takýto postup vyplýva z priority pojmu. Úlohou definície je podať o pojme základnú informáciu.

Terminologická práca sa orientuje na vypracovanie **terminologického slovníka** alebo spracovanie čiastkového úseku

Definícia má slovne vyjadriť znaky, ktorými je vymedzený príslušný pojem a jeho miesto v sústave pojmov. Preto má definícia umožniť idenzifikáciu termínov a pojmov.

Pre definíciu sú dôležité tieto požiadavky: **a) jednoznačnosť** – každý termín sa má vzťahovať iba na jeden pojem a naopak; vzťah nesmie byť narušený definíciou v kruhu, t. j. definovaný pojem nemôže byť súčasťou *deficiens*; **b) kategoriálna zhoda** – definovaný pojem (*definiendum*) a definujúci rodový pojem (*definiens*) nemôžu patriť do rozličných kategórií; ak sa napr. definuje pojem autoregulácia, musí sa v definícii ako rodový pojem použiť slovo regulácia; **c) rozsahová vyváženosť** – rozsah definovaného pojmu a definujúceho pojmu musia byť v rovnováhe (Horecký, 1982).

terminológie konkrétneho odboru. **V terminologickom slovníku má byť každý termín definovaný.** Platí pravidlo, že termín

je definovanou časťou definície (*definiendum*), že spona (t. j. slovesá *je*, *sú*, *predstavuje*, *obsahuje*, *zahŕňa* a i.) sa vynecháva, takže za termínom nasleduje definujúci výraz (*definiens*), ktorý sa bežne nazýva **definícia**. Roudný (1979) upozorňuje, že do definície patrí aj definujúci výraz, a teda definícia = *definiendum* + *definiens*. *Definiendum* aj *definiens* sa však v slovníkoch spravidla uvádzajú odlišným typom písma a zväčša aj na samostatnom riadku.

Termín (*definiendum*) sa pokladá za čosi neznáme, ale jazykové prostriedky, ktorými ho vysvetľujeme (*definiens*), sa pokladajú za známe. Preto *definiens* má operovať len so všeobecne známymi pojmami, resp. s pojmami vysvetlenými v danom systéme.

Na vysvetlenie termínu sa najčastejšie používa **klasická (rovnostná) definícia**. Opiera sa o najbližší nadradený pojem, z neho vychádza a k nemu priraduje špecifické vlastnosti alebo príznaky. Je to definícia vypracovaná na princípe *per genus proximum et differentiam specificam*. Testom správnosti definície je dosadenie *definiens* za *definiendum*.

Podľa ISO 1087-1:2000, je **definícia** „*reprezentácia pojmu opisným určením, ktorá slúži na jeho odlišenie od príbuzných pojmov*“.

Podstatným znakom termínu je jeho **pomenúvacia (nominatívna) funkcia**. Na rozdiel od slov z lexikálnej vrstvy bežného jazyka termíny nemajú za úlohu ani vyjadriť city (expresívnu funkciu), ani nemajú pôsobiť na adresáta výzvou (apelovú funkciu). Nominatívna a kognitívna (poznávacia) funkcia sa prejaví len v tej dorozumievacej oblasti, do ktorej termíny patria, teda vo sfére odbornej komunikácie. Len v tejto oblasti si termíny zachovávajú svoj presný význam a svoju štylistickú neutrálnosť. V inom kontexte môžu pôsobiť štylisticky príznakovo a podliehajú významovým posunom a premenám ako slová z neodbornej slovnej zásoby (Poštolková a spol., 1983).

Zo systémového prístupu ku skúmanému objektu vyvodil Horecký (1982) záver, že termín je **štvorrozmerný objekt**, ktorý má štyri zložky: pojmovú, sémantickú, onomaziologickú a onomatologickú.

a) **Pojmová zložka** – súbor predikátov, tzv. logické spektrum pojmu).

b) **Sémantická zložka** – významové príznaky pojmu; jej obsahová stránka sa utvára z množiny sémantických príznakov, ktoré sú abstrahované z logického spektra pojmu. Sémantické príznaky sa vyjadrujú pomocou slov a morfém (najmenších nesamostatných významových jednotiek jazyka – predpôn, prípon, koncoviek). Pri termíne *počítač* sa sémantický príznak „schopnosť vykonávať operácie“ vyjadruje morfému *počíta-* a sémantický príznak „vec z triedy strojov“ derivačnou morfému -č. Za formu sémantickej zložky sa pokladá poradie sémantických príznakov vymedzené v pojmovej zložke. Sémantický príznak možno priradiť ku každému predikátu (tomu, čo sa v logickom súde hovorí o predmete). Na termíne *počítač* vidieť, že sa na ňom realizovali dva sémantické príznaky.

c) **Onomaziologická zložka** – významové príznaky pojmu využívané pri tvorbe konkrétneho termínu ako motivácia pomenovania; vyjadruje obsahové znaky slovotvornými prvkami. Jej **obsah** tvoria sémantické príznaky, ktoré sa v termíne využívajú a sú motiváciou pomenovania, kým jej **forma** sa prejavuje vzťahmi medzi onomaziologickou bázou a onomaziologickým príznakom. Pri termíne *počítač* bázou je slovotvorná prípona -č a príznakom odvodzovací základ *počíta-*. Vo viacslovných termínoch je bázou substantívum, príznakom určujúce slovo. Napr. v termíne *srdcová chlopňa* je bázou substantívum *chlopňa*, príznakom adjektívum *srdcová*.

d) **Onomatologická zložka** – realizácia pomenovania konkrétnymi jazykovými prostriedkami. Jazykovo pomenúva javy, predmety. *Obsahom* tejto zložky pri odvodených slovách sú *morfémy*, pri viacslovných termínoch slová, vyjadrujúce

onomaziologické príznaky. Táto zložka sa vyjadruje v každom jazyku vlastnými prostriedkami, kým ostatné zložky (najmä pojmová) majú univerzálnu platnosť. *Forma* tejto zložky je vzťah medzi derivačným

základom a derivačnou morférou (*počíta- ↔ -č*), medzi určujúcim a určovaným slovom vo viacslovnom termíne (*srdcová ↔ chlopňa*).

Zložky, obsah a forma termínov	
<i>Zložka</i>	<i>Obsah a forma</i>
pojmová	predikáty
sémantická	sémantické príznaky
onomaziologická	motívy
onomatologická	morfémy

Každá z týchto zložiek má vlastný obsah a vlastnú formu. Ich obsahom sú (podľa číslovaného poradia zložiek) predikáty, sémantické príznaky, motívy a morfémy. Ich formou sú vzťahy podľa stupňa všeobecnosti, vzťahy paralelné s pojmovou zložkou, vzťahy medzi bázou a príznakom, vzťahy medzi určujúcim a určovaným členom (Horecký, 1974).

Definícia je spôsob objasňovania pojmov, pričom obsah pojmu je vymedzený tak, že sa úvádzajú jeho podstatné znaky a vlastnosti. Je to stručné logické určenie, ktoré stanoví podstatné odlišujúce znaky predmetu alebo význam pojmu – jeho obsah a rozsah. Ide o logickú operáciu, pomocou ktorej možno rozlíšiť, vyhľadať, zostrojiť nejaký objekt, vo vede sformulovať význam novozavedeného alebo spresniť význam už jestvujúceho termínu. Rôznorodosť druhov definícií je podmienená tým, čo sa definuje, úlohami, logickou štruktúrou definície ap.: Rozlišuje sa asi 20 verbálnych typov definícií a niekoľko neverbálnych, tzv. ostenzivných (ukazovacích) definícií.

- **Cirkulárna definícia** – kruhová definícia, sémantická definícia, odvolávajúca sa priamo alebo nepriamo na definovaný termín. Napr. „*Povedať, že oplzlosť je neslušné a potom povedať niečo neslušné, ak je to oplzlé je kruhová definícia*“.
- **Enumeračná definícia** – vyratúvacia definícia.

- **Exemplifikačná definícia** – definícia uvádzajúca príklad.
- **Genetická definícia** – vymedzuje predmet tak, že sa ukáže spôsob, ako sa tvorí, vzniká, zostrojí (napr. „*Kružnica je uzavretá krivka, utvorená otáčaním úseku priamky AB okolo pevného bodu A*“)
- **Klasická definícia** – uplatňuje pravidlo *genus proximum et differentia specifica*, t. j. pravidlo najdbližšieho rodu a druhotvorného rozdielu. Napr. *terapia* = opatrenia na zlepšenie zdravotného stavu; najbližším rodom sú tu *opatrenia*, kým druhotvorným rozdielom sú *metódy (druhy terapie)* – režimová, dietoterapia, fyzikálna terapia, farmakoterapia, chirurgická terapia atď.
- **Klasifikačná definícia** – triediaca definícia.
- **Konštitutívna definícia** – nahrádza dajaký termín iným termínom, napr. definícia = vymedzenie = určenie = výmer.
- **Kontextuálna definícia** – súvislostná definícia.
- **Kruhová definícia** – cirkulárna definícia.
- **Negatívna definícia** – definícia záporom.
- **Nominálna definícia** – umožňuje zavádzať do vedy nové termíny, ktoré sú skratkou zložitejších výrazov, vysvetľuje sa nimi význam zavedeného termínu ap.
- **Operacionálna (úkonová) definícia** – definícia premennej, termínu alebo

predmetu špecifickým postupom alebo pomocou sady validačných testov použitých na určenie prítomnosti alebo množstva.

- **Ostenzívna definícia** – definícia bezprostredne ukazujúca na hmotnú vec alebo na jej obrazec; uvádza ako príklady jeden alebo viaceré členy príslušnej triedy, nie však všetky.
- **Reálna definícia** – definícia, pomocou ktorej sa predmety vymedzujú podľa svojich špecifických charakteristík (vlastností a vzťahov). Reálne definície majú často formu definícií pomocou rodu a druhového rozdielu, napr.: „*Kyslík je prvok, ktorého atómová hmotnosť sa rovná 16*“ (druhový rozdiel).
- **Rekurzívna definícia** – definícia, v ktorej sa nachádza sám termín dobre zdôvodnený, dokázaný a vylučuje nekonečnú regresiu (využitie slov v obrátenom poriadku).
- **Rovnostná definícia** – klasická definícia.
- **Sémantická definícia** – vymedzuje určitý slovný výraz a definiendom je určitý predmet (napr. slovo „slovo »päťuholník« je mnohouholník s piatimi stranami“).
- **Synonymná definícia** – rovnoznačná definícia.

Na definíciu pojmu možno použiť len niekoľko slov, alebo si jeho definícia vyžaduje dosť dlhý výraz. Ideálne sa definícia vyjadruje bezprostredne nadradený (rodičovským) pojmom v systéme príslušných pojmov. V terminologickom slovníku majú byť definície úsporné a majú zachytávať len základné a nevyhnutné znaky pojmu. Širšie definície sa môžu použiť v encyklopédiách.

Napríklad tretia zápästná kosť (3rd *metacarpal bone*) sa dá definovať ako "zápästná kosť stredného prsta" (t. j. typ zápästnej kosti), a jej metafýza (*shaft*) ako dlhá, štíhla časť kosti" (t. j. časť zápästnej kosti). V oboch prípadoch je tu odkaz na nadradený pojem a v prípade generickej

definície sa pridáva konkrétna charakteristika (príp. viac charakteristík).

Polotermín je pomenovanie, ktoré má odborné zafarbenie a bežne sa používa v odborných prejavoch, ale nie v striktne vymedzenom význame (Poštolková a spol., 1983). Väčšinou ide o slová s významom značne širokým (*faktor, operácia, symptóm, systém, teleso*). Inokedy sa tieto výrazy pokladajú za medziodborové termíny.

Od termínov sa odlišujú **nomenklatúrne názvy**. Ide o pomenovanie systémových jednotiek usporiadaných podľa určitého klasifikačného princípu a tvorených podľa vopred dohodnutých pravidiel (Poštolková a spol., 1983). Názvy sa v nomenklatúre tvoria vedome, a to na základe jestvujúcich slov a koreňov gréckeho a latinského jazyka, respektíve z elementov medzinárodného charakteru. Ekvivalentom latinskej nomenklatúry (anatomickej, histologickej, genetickej) je v každom jazyku národná terminológia, ktorá sa chápe skôr ako druhotná (Bujalková, 1991).

Profesionalizmy na rozdiel od termínov sú kratšie synonymá opisných termínov. Ide tu o kondenzáciu pomenovaní, o výrazovú úspornosť. Tieto názvy sú utvorené spisovnými prostriedkami a spôsobmi, napr. *plazma* namiesto *krvna plazma*, *polynukleár* namiesto *polymorfonukleárny leukocyt (neutrofil)*, *mononukleár* namiesto *mononukleárny leukocyt (agranulocyt)*.

Slangove slová na rozdiel od profesionalizmov sú nespisovné slová s expresívne štýlovým zafarbením a sú úplne nevhodné ako termíny (Poštolková a spol., 1983), napr. *medina* namiesto *medicina*, *biola* namiesto *biologia*, *anatka* namiesto *anatomia*, *chira* namiesto *chirurgia*, *farma* namiesto *farmakologia*, *filda* namiesto *filozofia* atď.

2.2.1 Termín ako znak

Termín možno pokladať za jazykový znak. Už Platón poukázal na to, že v pomenovaniach sa zachováva podstata vecí a nastoľuje otázku, či sa v jazyku spája forma s obsahom na základe prirodzenosti

(*physei*) alebo konvencie (*thesei*). Sokrates vyžadoval, aby reprezentácia vecí na základe podobnosti bola nadradená konvenčným znakom, pripúšťa však význam konvencie pri ich pomenovaní. Aj neskôr filozofi zdôrazňovali, že „veci jestvujú prostredníctvom formy“ a znak „je niečo, čo zastupuje niečo iné“ (Horecký, 1983). Modernejšiou definíciou znaku je „znak je materiálny, zmyslami vnímateľný predmet, udalosť alebo činnosť, ktorá v poznaní ukazuje, označuje alebo zastupuje iný predmet, udalosť, činnosť alebo subjektívny výtvor“ (Rožental, 1974).

Z hľadiska klasifikácie znakov na indexické, ikonické a konvenčné patrí termín ku **konvenčným znakom**, o ktorých platí, že majú odrazovú hodnotu. Platí to však len o ich obsahovej stránke; ich forma je relatívne nezávislá od obsahu (Krupa, 1979). Označujú iné predmety nie v dôsledku svojich prirodzených vlastností, ale preto, že im ľudia prisúdili vlastnosti iné predmety označovať (Solncev, 1981; cit. Masár, 1991).

2.2.2 Obsah a forma termínu

Na rozdiel od znaku, ktorému možno pripísať vlastnosť predmetnosti, forma a obsah sú filozofické kategórie odrážajúce „vzájomnú súvislosť dvoch stránok prírodnej a sociálnej reality“ (Rožental, 1974). **Obsah** je v tomto prípade súhrn vnútorných charakteristík a vlastností systému, zdrojom jeho jestvovania a rozvoja, kým **forma** vnútorný vzťah, ... spôsob vzájomného pôsobenia jeho elementov a častí (Horecký a spol., 1984). Vonkajšou formou sa rozumejú akustické a grafické vyjadrovacie prostriedky, obsah sa chápe ako komplex gramatických, lexikálnych, slovotvorných atď.

Slovo **termín** bolo pôvodne odborným názvom z klasickej logiky. Odtiaľ tento výraz prešiel do latinského zloženého slova *terminus technicus*, ktorým sa označovalo slovo alebo zložený výraz odborného charakteru (Roudný, 1977, s. 238).

L. Kopeckij (1935) definoval termín ako „slovo, ktoré má **v odbornom jazyku presný a jednoznačný význam** a ktoré, i keď sa vyskytne v hovorovom jazyku, pociťuje sa ako slovo patriace k niektorej odbornej oblasti“ (pozri Kocourek, 1965, s. 5).

Otázkami **odborného jazyka** sa zaoberali Z. Vančura, B. Havránek, L. Cejp i A. Jedlička, ktorý r. 1948 definoval termín ako „lexikálno-sémantickú jednotku odbornej funkcie spisovného jazyka“, ktorá má presný význam daný v odbornej oblasti definíciou, konvenciou alebo kodifikáciou (pozri Horecký, 1956).

K. Sochor v *Příručce o českém odbornom názvosloví* (1955) uvádza, že „termín ako každé iné slovo je jednotka slovnej zásoby, tzv. **lexikálna jednotka**, a jeho úlohou je pomenovať pojmy vlastné určitému odboru či už vedeckému alebo praktickému“. Podľa J. Horeckého: „Termín je pomenovanie pojmu v sústave daného vedného alebo výrobného odboru“ (Horecký, 1956). Podľa K. Hausenblasa „termín je pomenovanie, resp. pomenovacia jednotka, ktorá má vzhľadom na komunikačné potreby odbornej oblasti, kde sa používa špecificky vymedzený význam“ (pozri Kocourek, 1965). Podľa Filipca (1975, cit. Masár, 1991) je „termín lexikálna jednotka definovaná **v systéme určitého odboru**, s prevažne pojmovým významom, bez niektorej vlastnosti (expresivity, štylistických prvkov) a v obmedzenej miere ovplyvňovaná kontextovými vzťahmi“. Poštolková a spol. (1983) definuje termín (odborný názov) ako pomenovanie pojmu v systéme pojmov niektorého vedného alebo technického odboru.

Termín sa teda chápe ako: **1.** jazykové vyjadrenie (pomenovanie) pojmu, **2.** špecifická jednotka slovnej zásoby, ktorá má svoju formu a význam, **3.** (definovateľný) prvok istého systému. Ich definície sa navzájom líšia podľa toho, ktoré vlastnosti termínu daný autor zdôrazňuje.

2.2.3 Pojem a termín

Pojem je myšlienková jednotka utvorená abstrakciou na základe spoločných vlastností skupiny objektov (ISO-1087, 1900). Je to jednotka poznania utvorená jedinečnou kombináciou typických vlastností, typická vlastnosť objektu alebo skupiny objektov (ISO-1087, 2000). Podľa Piageta pojem je mentálna reprezentácia objektov (vecí) alebo ideí (myšlienok), pomocou ktorej spracúvame informácie. Ide teda o jednotku myslenia utvorenú vlastnosťami, ktoré sú priradené objektu alebo triede objektov. V súčasnosti sa informatika opiera viac o pojmy (oproti konvenčnému prístupu, ktorý bral do úvahy skôr termíny, formu znakov). Pojmy nie sú spojené s konkrétnymi jazykmi, sú však ovplyvnené sociálnym a kultúrnym prostredím. Od formy znakov sa v informatike prechádza k obsahu, významu poznania a zachyteniu hlbších pojmových štruktúr prostredníctvom vzťahov a kontextu termínov. Na základe toho vzniklo asociatívne vyhľadávanie (hypertextový princíp), pojmové vyhľadávanie a inteligentný informačný prieskum.

V univerzálnej ontológii klinickej medicíny SNOMED CT sa rozoznávajú tieto typy pojmov:

Jednoduchý pojem – *primitive concept* – pojem, ktorého modelovanie (atribúty a rodičia – parents) nevyjadruje úplne jeho význam. Definícia pojmu je súbor jeho vzťahov k iným pojmom. Jednoduché pojmy nemajú jednoznačné vzťahy potrebné na ich odlíšenie od východiskových alebo odvodených pojmov.

Koreňový pojem – (root concept) jediný pojem „SNOMED CT Concept“, ktorý sa nachádza na vrchole celej hierarchie pojmov SNOMED CT.

Úplne definovaný pojem – (fully defined concept) dá odlíšiť od východiskových (rodičovských, parent) a odvodených (synovských, sibling) pojmov na základe ich vzťahov.

Vrcholový pojem – (top-level concept) pojem, ktorý je bezprostredným synom (child) koreňového (rodičovského, parent) pojmu „SNOMED CT Concept“, nachádza sa na vrchole celej hierarchie pojmov SNOMED CT.

Termín sa najčastejšie definuje ako pomenovanie pojmu. **Pomenovanie** je jazykové označenie pojmu, ktoré môže byť jednoslovné, viacslovné, pomocou symbolov, číslíc atď. **Pojem je z oblasti myslenia, termín je objekt z oblasti jazyka.** Niekedy sa tento vzťah dáva do rovnice pojem = obsah, termín = forma (Masár, 1991). *Termíny* na rozdiel od **netermínov** (neterminologických pomenovaní), ktoré bývajú často viacznačné a ich význam závisí aj od kontextu, sú od kontextu nezávislé a dajú sa používať aj izolovane (Poštolková a spol., 1983).

2.2.4 Vzťah termín – netermín

Jazyk je dynamický fenomén. Charakterizuje ho permanentný pohyb, ktorý odráža dianie v mimojazykovom priestore. Na lexikálnej úrovni sa to prejavuje v dvoch tendenciách: tendencia k demokratizácii a tendencia k intelektualizácii (Horecký a spol., 1989). **Tendencia k demokratizácii** sa prejavuje rozvojom hovorového jazyka, vzrastom jeho vplyvu na štýlovú diferencovanosť, narastanie hovorových a slangových lexém, univerbizáciou. Rozširuje sa počet používateľov medicínskych termínov. **Tendencia k intelektualizácii** lexi-ky znamená zvyšovanie podielu a závažnosti odborného jazyka, prispôsobovanie sa jazyka na to, aby jazykové prejavy mohli byť určité a presné a podľa potreby vyjadrovali subjektívne ťažkosti pacienta, súvislosti jeho zdravotného stavu s príčinami a okolnosťami vzniku a vývoja ochorenia.

S týmito dvoma tendenciami súvisia procesy terminologizácie a determinologizácie. **Terminologizácia** je prejavom intelektualizačných tendencií, pretože odborný termín je prejavom hlbšieho poznania mimojazykovej reality.

Proces **determinologizácie** je dvojstranný. Na jednej strane je prejavom demokratických tendencií tým, že sa význam odborného termínu rozširuje do mimoodborných oblastí a že termín nepoužívajú len odborníci, ale aj laici. Obohacuje a intelektualizuje sa tým bežná lexika.

2.2.5 Miesto termínu v sústave poznatkov

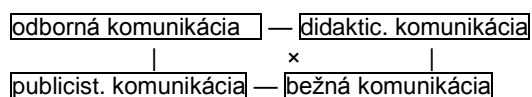
Termín je označený alebo nazvaný pojem, či pomenovanie pojmu (Masár, 1991). Patrí do hierarchicky najnižšej kategórie taxonómie poznatkov, t. j. faktálnych poznatkov. Hierarchicky vyššie kategórie poznatkov sú konceptuálne poznatky (princípy, teórie), procedurálne poznatky (napr. know-how) a metakognitívne poznatky.

Domovská oblasť, v ktorej sa lexéma primárne používa, sa označuje ako

Najvladnejším prostredím pre odborné termíny je odborný text a terminologický slovník, kde sa význam termínu určuje definíciou a pozíciou v konkrétnej sústave termínov. Vzhľadom na úzku prepojenosť komunikačných sfér sa lexikálne jednotky, typické pre jednu oblasť používajú aj v inej tematickej oblasti.

Sféra použitia termínu teda mnohokrát presahuje svoj pôvodný domicil (príslušný vedný odbor, tematickú oblasť). To znamená, že lekárske termíny sa dostávajú do iných vedných oblastí i každodenného života a naopak do medicíny prenikajú termíny zo všetkých viad o človeku a jeho prostredí. Medzi použitím termínu v komunikačnom domicile a v sekundárnej komunikačnej sfére je istý rozdiel: kým v odbornom domicile neodbornej sfére sa jeho terminologickosť

komunikačný domicil, resp. komunikačná doména. Komunikačným domicilom pre medicínske termíny sú lekárske odborné texty, terminologické slovníky, lexikóny, encyklopédie. V závislosti od potrieb jazykového spoločenstva sa však lexémy používajú aj mimo svojho komunikačného domicilu (jednotlivé odbory medicíny a zdravotníctva), napr. lekárske termíny v didaktike (vyučovací proces na všetkých druhoch škôl, predovšetkým na lekárske fakultách, edukácia pacientov, osveta), v publicistike (vedecko-populárne texty, prednášky, diskusie), vrátane spravodajstva:

oslabuje. funguje termín so všetkými svojimi definičnými vlastnosťami, v sekundárnej,

V domicile je termín definovaný a predstavuje vyčerpávajúce poznanie pojmu. Logické spektrum pojmu možno pritom vyjadriť v podobe výpovedí, logických predikátov. Súbory logických predikátov sa odráža v plnej miere v definícii pojmu, ktorá je predstaviteľkou jeho významu. Mimo domicilu sa definéovanosť (vedecká pojmovosť) oslabuje, zo zložitého spektra sa vyberajú len najpodstatnejšie príznaky, ktoré sú nevyhnutné na identifikáciu pojmu. Tento proces sa nazýva **determinologizácia**. Spája sa so stratou definovanosti termínu a oslabením systémovosti, jednoznačnosti, presnosti a ustálenosti. Proces preberania slov alebo ich častí do terminologických sústav, ich adaptácia a príslušná významová premena sa nazýva **terminologizácia** (Poštolková, 1984).

Príklad: DAŇ

Logické spektrum (myslenie)

1. platba fyzických a právnických osôb
2. povinná, nenávratná, vynútiteľná (neúčelová), opakujúca sa
3. vyberaná na základe zákona
4. vyberaná štátom a orgánmi miestnej samosprávy
5. vyberaná v prospech verejných rozpočtov a účelových fondov
6. vyberaná vo vopred určenej výške s presne určeným termínom splatnosti
7. určená na úhradu verejných výdavkov

Definícia (jazyk) – termín „daň“ (sféra odbornej komunikácie)

povinná, nenávratná, vynútiteľná, spravidla náčelová a vo väčšine prípadov opakujúca sa peňažná platba fyzických a právnických osôb vyberaná na základe zákona štátom a orgánmi miestnej samosprávy vo vopred určenej výške a s úpresne určeným termínom splatnosti v prospech verejných rozpočtov a účelových fondov na úhradu verejných výdavkov

Determinologizácia – netermín

Povinná platba odvádzaná štátu na krytie verejných potrieb

2.2.6. Typy termínov

Rozoznávajú sa viaceré druhy termínov.

Dajú sa klasifikovať na:

- **konkrétne** (lebka) a **abstraktné** (pojmem)
- **generické** (rodové, napr. choroba) a **špecifické** (diabetes mellitus)
- **všeobsiahle** (terapia) a **čiasťkové** (farmakoterapia)
- **jednoduché** (prosté, primitívne) – objasňovanie zrozumiteľnou ilustráciou, príp. sú intuitívne získané vlastnou skúsenosťou, sú mimo teórie a sú naprotivkom **definovaných**, pojmovo odvodených a presnejších termínov, sú súčasťou teórie; ak sú jednoduché termíny pochopiteľné vo všeobecnosti, môžu sa uplatniť na vymedzenie definovaných termínov
- **predmetne odborové, vedecké, technické** atď.

Ku **kognitívnym operáciám s termínmi/**pojmi patria:

- zapamätávanie si/pamät'ové reprodukovanie
- porozumievanie
- aplikovanie
- analyzovanie
- vyhodnocovanie, resp. posudzovanie
- kreovanie (konštruovanie) termínu

2.2.7 Termíny a názvy – terminológia a nomenklatúra

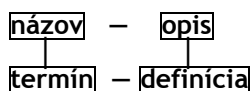
Od termínov sa líšia **nomenklátúrne názvy**. Ide o pomenovanie systémových jednotiek usporiadaných podľa určitého klasifikačného princípu a tvorených niekedy aj podľa vopred dohodnutých pravidiel (Poštoľková a spol., 1983). Názvy sa v nomenklatúre tvoria vedome, a to na základe jestvujúcich slov a koreňov gréckeho a latinského jazyka, respektíve z elementov medzinárodného charakteru. Ekvivalentom latinskej nomenklatúry (anatomickej, histologickej, genetickej, klinickej) je v každom jazyku **národná terminológia**, ktorá sa chápe skôr ako druhotná (Bujalková, 1991). Národná terminológia v medicíne slúži na komunikáciu medzi lekárom a pacientom, popularizáciu vedeckých poznatkov, zdravotnú výchovu občanov a osvetu.

V staršej definícii sa **termín** pokladá za pomenovanie pojmu a **názov** pomenovanie veci, kým v novšej definícii sa medzi termínom a názvom dáva znamienko rovnosti (Masár, 1991). Aj slová patriace do nomenklatúry sú totiž späté s pojmami (Horecký, 1986).

Ďalší rozdiel medzi termínom a názvom je v postulovaní požiadavky (potreby) termín definovať. Poukazuje na ňu základná časť definície, ktorá predstavuje termín ako pomenovanie pojmu vymedzeného jeho **definíciou a miestom v systéme pojmov**. Prostriedkami na ustálenie termínu sú konvencie a kodifikácie. Funkciu termínu môže teda plniť slovo (slová), ktoré sú jasne definované, ustálené a kodifikované.

Niekedy sa v praxi stretáme i s pojmom **polotermín**. Polotermín podľa Poštolkové a spol. (1983) je pomenovanie, ktoré má odborné zafarbenie a ktoré sa bežne používa v odborných prejavoch, ale nie v striktne vymedzenom význame. Väčšinou ide o slová s významom značne širokým (*faktor, operácia, symptóm, systém, teleso*). Inokedy sa tieto výrazy pokladajú za medzioborové termíny.

Rozdiel medzi názvom a termínom je daný **definovanosťou**: termín ako názov (pomenovanie) treba vymedziť (opísať). Spor okolo chápania vzťahu termínu a názvu rieši Nowicki (1986, cit. Masár, 1991) formuláciami: 1. termín je osobitný prípad názvu (pomenovania); 2. definícia je osobitný prípad vymedzenia (definície); 3. názov zvyčajne opisujeme, hoci by sme ho mohli definovať; 4. termín obyčajne definujeme, hoci by sme ho mohli opísať. Tieto zistenia vyúsťujú v schéme

Podľa Felbera (1986) sa termín definuje ako jazykový symbol, resp. jazykový znak. Termínom môže byť akýkoľvek konvenčný symbol pojmu zložený z artikulovaných zvukov alebo ich písaných zástupcov (písmen)(Pich a Draskau, 1985, cit. Masár, 1991).

Masár (1991) hovorí o **štvorrozmernosti termínu**. Významné sú jeho vlastnosti, ako je znakovosť (termín ako znak), systémovosť (termín ako prvok systému), termín je prvkom textu, prvkom slovnej zásoby, slovom zo špeciálnej oblasti pomenúvacej

špeciálny pojem, je produktom vedy a napokon prvkom istého systému a textu zároveň (Masár, 1991). K ďalším vlastnostiam termínu patrí definovanosť, funkcia, reprezentácia pojmu a i. Tým všetkým sa odlišuje termín od ostatnej slovnej zásoby. Termín však treba pokladať za prvok subsystému slovnej zásoby. Primárna je základná podoba termínu, jeho **presnosť**, t. j. **nominačná hodnota, ktorá sa bez definície nedá doceliť**.

Prirodzeným prostredím termínu je **odborný text** a potom **terminologický slovník** (Masár, 1991). Termíny sa totiž nepoužívajú ako číre pomenovacie prostriedky, ale ako súčasť odbornej správy, odborného oznámenia, prejavu, textu (Hausenblas, 1963). Preto je dôležité zapojenie termínu do odborného textu. V **terminologickom slovníku** sa výrazne prejavujú znaky termínu určené definíciou a pozíciou v konkrétnej sústave termínov. Prekročenie termínu za hranice týchto dvoch oblastí, najmä ich hromadný prienik do médií, nastoluje potrebu spracovať aj terminologickú vrstvu slovnej zásoby, riešiť otázku vzťahu termínu a názvu. Vo **výkladovom (jazykovom) slovníku** určenom bežným používateľom so všeobecným základným vzdelaním sa termín nachádza v inom „prostredí“ ako v odbornom texte. Rozdiel medzi výkladovým a terminologickým slovníkom vyniká najmä v medicíne: výkladový slovník môže byť určený určený laikom, zdravotníkom so stredoškolským, bakalárskym alebo vysokoškolským zdravotníckym pracovníkom. Vo výkladovom slovníku (ako je napr. Krátky slovník slovenského jazyka) sa uvádzajú len podstatné významové znaky, takže výklady nemajú mať charakter encyklopedickej poučky, ani striktne logickej definície, ale majú stačiť na identifikáciu pojmu. Cieľ jazykového slovníka je iný ako cieľ terminologického slovníka. To nedovoľuje mechanicky preberať termíny a ich definície z terminologického slovníka: **stupeň presnosti definície určuje jej cieľ** (Felber, 1981, s. 143).

Naproti tomu v **terminologickom slovníku** má mať výklad termínu charakter striktnej vyčerpávajúcej definície. Popri excerpácii z odbornej literatúry pritom lexikograf používa všetky základné typy definícií, t.j. klasickú (obsahová), rozsahovú definíciu, definíciu kontextom. Z nich je najvýhodnejšou **obsahová definícia**, ktorá sa opiera o najbližší rod, určuje obsah pojmu a pridáva znaky odlišujúce definovaný pojem od ostatných pojmov.

Aj keď sa v každom národnom jazyku terminológia buduje predovšetkým vlastnými prostriedkami, v medicíne je v tomto ohľade situácia zložitejšia. Nové termíny sa zväčša preberajú z cudzích jazykov, predovšetkých gréčtiny, latinčiny a v ostatnom čase najmä z angličtiny. Tie sa potom zahrňajú do terminologických slovníkov a do jazykových slovníkov sa dostávajú ich slovenské ekvivalenty. V terminológii sa to premieta často v podobe mechanického prevodu cudzojazyčných termínov s odôvodnením, že v slovenčine niet potrebného pomenovania. Termíny *staging* a *grading* z onkológie sa už udomácnujú, aj keby si táto tendencia zaslúžila revíziu. Termíny by sa nemali ani priamočiaro preberať, prekladať, ale substituovať. Často ide o kalky alebo modifikované pomenovanie. Nadbytočnému zaťažovaniu terminológie preberaním cudzojazyčných termínov nie je vítaným javom ani v iných terminológiách, ba priamo sa kvalifikuje ako veľký nedostatok (cit. Masár 1991). Nemožno však súhlasiť s vyrokmi niektorých puristov, podľa ktorých nejestvuje „nijaký presvedčivý argument v prospech termínov prevzatých z hocikade, ak môžeme načrieť do domácich zdrojov“. Tento výrok platí pre jazykové slovníky určené pre laikov, kde dominuje požiadavka zrozumiteľnosti, ale nie pre terminologické slovníky (a komunikáciu medzi odborníkmi), kde sú často cudzojazyčné ekvivalenty jednoznačne efektívnejšie a úspornejšie.

Keď bola obsahová definícia v terminologickom slovníku sformulovaná obšírne, späť sa z nej zrekonštrovalo logické spektrum pojmu a do výkladu v jazykovom

slovníku sa z neho vyberá to, čo vyhovovuje potrebám a cieľom slovníka. Ak definícia v terminologickom slovníku spĺňa **požiadavku stručnosti** a súčasne **požiadavku komunikatívnosti** (zrozumiteľnosti), môže sa prebrať z terminologického slovníka bez zmeny.

Slovo v systéme pojmov je **termín**, kým slovo ako označenie vedecky skúmaného alebo pozorovaného predmetu je **názov** (meno, g. *onoma*, l. *nomen*) (Superanskaja, 1976, cit. Masár, 1991). Obsah termínu sa preto obligátne opisuje pomocou logických definícií, z ktorých možno zrekonštruovať spektrum a z neho ďalej vyberať výpovede vhodné do výkladu v jazykovom slovníku. Každý predmet označený pomocou mena môže mať svoju špeciálnu vyčerpávajúcu definíciu, v praxi sú však neraz výhodnejšie iné prostriedky, napr. obrázok, schéma ap. ako podrobné opisy.

S odlišnosťou termínu a názvu korešpondujú **rozdiely medzi terminológiou a nomenklatúrou**. Kým pri termíne je najdôležitejšia jeho definícia a miesto v príslušnom systéme, významným atribútom názvu je aj ďalší výklad, ktorý sa spravidla opiera o inherentné znaky pomenovaných jedincov. K odborom, v ktorých je hranica medzi nimi dostatočne ostrá, patrí botanika a zoológia. V nomenklatúrnych položkách sa pri názvoch uvádzajú výklady, zachytávajúce napr. morfológické danosti, farbu, užitočnosť, biotop atď. Špeciálnym prípadom nomenklatúry je SNOMED CT®.

Stručný výklad nevystihuje logickú hĺbku pojmu tak ako úplné obsahové definície v terminologickom slovníku. V jazykovom slovníku sa výsledky podrobnejšej analýzy podriaďujú zásade úspornosti a uvádzajú sa len najpotrebnejšie informácie (Němec, 1982). Okolnosť, že heslo je aj prostriedkom odborného jazyka (termínom) sa zvyrazňuje skôr inými lexikografickými prostriedkami než formou definície, povedzme štylistickým kvalifikátorom, exemplifikáciou, uvedeným cudzojazyčným, napr. anglickým názvom. Z prísne terminologického hľadiska by sa

nemalo hovoriť o definícii, lež o **parafráze**, ktorou sa opisuje význam inými slovami, ale so zachovaním obsahových súvislostí s opisovanou konštrukciou; odborné termíny a názvy v jazykovom slovníku sa teda nedefinujú ale parafrázujú (Masár, 1991).

Profesionalizmy na rozdiel od termínov sú kratšie synonymá opisných termínov. Ide tu o kondenzáciu pomenovaní, o výrazovú úspornosť. Tieto názvy sú utvorené spisovnými prostriedkami a spôsobmi, napr. *plazma* namiesto *krvná plazma*, *polynukleár* namiesto *polymorfonukleárny leukocyt (neutrofil)*, *mononukleár* namiesto *mononukleárny leukocyt (agranulocyt)*.

Slangové slová na rozdiel od profesionalizmov sú nespisovné slová s expresívnym štýlovým zafarbením a sú úplne nevhodné ako termíny (Poštoľková a spol., 1983), napr. *medina* namiesto *medicína*, *biola* namiesto *biológia*, *anatka* namiesto *anatómia*, *chira* namiesto *chirurgia*, *farma* namiesto *farmakológia*, *filda* namiesto *filozofia* atď.

Termíny sú zovšeobecneným výsledkom dlhodobého výskumu veľkého množstva jestvujúcich termínov, jednak kritériom pri tvorení nových potrebných termínov. V každom konkrétnom prípade sa nemusí podariť utvoriť termín vyhovujúci všetkým kritériám, ktoré postuluje teória terminológie (Masár, 1991, s. 38).

Osobitným problémom je terminológia a nomenklatúra lekárskeho odboru. Sú príkladom toho, že preberaniu internacionalizmov a cudzích slov sa nemožno ubrániť. Nová éra medicíny bez hraníc nastoľuje potrebu maximálnej možnej zrozumiteľnosti – sémantickej interoperability naprieč všetkým odborom, krajinám a zdravotníckym prostrediami.

Preberaniu cudzích výrazov sa netreba meravo brániť, ale aj v medicíne treba každé prevzatie dôkladne uvážiť. Prax ostatných rokov to napokon v mnohých prípadoch vyriešila, keď sa intenzívny tlak angličtiny v odboroch s dynamickým rozvojom už uplatnil napr. pri preberaní termínov

v informatike (hardvér – technické vybavenie počítača, softvér – programové vybavenie počítača, displej – zobrazenie, obrazovka aj zobrazovacia jednotka).

2.3 Vlastnosti termínu

Termín je pomenovací prostriedok určený na odbornú komunikáciu. Keďže sa odborná komunikácia realizuje výlučne v spisovnom jazyku, za najzákladnejšiu vlastnosť termínu sa pokladá jeho **spisovnosť**.

Vlastnosti termínu sú jednak zovšeobecneným výsledkom dlhodobého výskumu veľkého množstva jestvujúcich termínov, jednak kritériom pri tvorení nových potrebných termínov. V každom jednotlivom prípade sa nemusí podariť utvoriť termín vyhovujúci všetkým kritériám, ktoré postuluje teória terminológie (Masár, 1991).

K vlastnostiam termínov patrí **1.** spisovnosť; **2.** motivovanosť; **3.** systémovosť; **4.** ustálenosť; **5.** jednoznačnosť; a presnosť; **6.** nociónálnosť (pojmovosť); **7.** derivatívnosť (nosnosť); **8.** krátkosť (jednomennosť); **9.** úkonnosť; **10.** medzinárodnosť (preložiteľnosť); **11.** ľudovosť; **12.** expresívnosť a atď.

2.3.1 Spisovnosť

Vzhľadom na fakt, že termíny sú určené na odbornú komunikáciu a väčšina odborných komunikačných aktov sa realizuje v spisovnom jazyku, za najzákladnejšiu vlastnosť termínu I. Masár pokladá (1991) jeho spisovnosť, ktorá v sebe zahŕňa ustálenosť, ústrojnosť a funkčnosť.

Ústrojnosť vyžaduje, aby štruktúra termínu bola v súlade s normami spisovného jazyka.

Funkčnosť (úkonnosť) termínov vedie často k výrazovej ekonómii. To znamená, že do terminologického systému sa zaradia pomenovania, ktoré vznikli nahradením združeného pomenovania odvodeninou, zloženinou, alebo skratkou (Poštoľková a spol., 1991).

Spisovnosť je však vlastnosť platná pre celý spisovný jazyk, teda i pre jeho súčasť — lekársku terminológiu. Spisovnosť termínu

charakterizujú ju tri ukazovatele: **ustálenosť** (bez nej nie je možné dorozumievanie), **ústrojnosť** (onomatologická štruktúra termínu má byť v súlade so slovotvornými a gramatickými pravidlami spisovnej slovenčiny) a **funkčnosť** (termín dlhší časť dobre slúži komunikačným potrebám).

2.3.2 Motivovanosť

Ak sa pri väčšine termínov dá zistiť, z akého základu a akým spôsobom sú tvorené, potom na prvom mieste treba uviesť práve túto vlastnosť termínov — ich motivovanosť. Sám názov *motivovanosť* prešiel u nás určitým vývinom. V starších terminologických prácach sa stretáme aj s názvom *vznamova priezračnosť* (Horecký, 1956) alebo *motivačná zreteľnosť* (Horecký, 1967). Motivovanosť je vlastnosť termínu, ktorá zo synchronného pohľadu ukazuje na motív a spôsob jeho utvorenia (Masár, 1991). Stupeň motivovanosti môže byť rozličný. Motivácia sa môže premietiť v názve termínu priamo, nepriamo (napr. na základe podobnosti) alebo neutrálne, napr. pri eponymách (Poláčková a Džuganová, 1995). Samozrejme, že existuje veľký počet nemotivovaných termínov. Sú to jednak neodvodené domáce slová (*krv, obličky, pľuca, srdce, telo*), jednak slová prevzaté z cudzích jazykov a kalky (*alergia, apendix, stres, šok, koagulačný faktor/faktor zražania krvi*). V lekárskej terminológii prevažujú motivované termíny nad nemotivovanými. „Percentuálny pomer slovotvorne motivovaných a nemotivovaných slov v slovnej zásobe slovenčiny je 65 : 35“ (Furdík, 1990).

Pri tvorbe slovenskej lekárskej terminológie sa kritériu motivovanosti pripisuje veľký význam. Vyplýva to z tradície, ale aj praktických potrieb. Treba vždy uprednostniť motivovaný termín pred nemotivovaným, a to motivované termíny tvorené z domácich základov a domácimi slovotvornými prostriedkami. Motivovanosť termínov prispieva k systémovosti terminológie, k utváraniu klasifikačných schém v pojmovo-terminologických systémoch lekárskeho disciplín. Proti motivovanosti termínov pôsobí štandardizácia a internacionalizácia odbornej terminológie a

preberanie veľkého množstva slov z cudzích jazykov, najmä anglického.

Keďže termíny sú prvkami istej teórie, nemožno ich „vyložiť“ a aby sme ich pochopili, treba *pochopiť celú teóriu* a poznať *miesto termínu* v tejto teórii. Termíny nemusia byť preto motivované (opisné). Ak si napr. názov *neurčitok* treba osvojiť tak ako termín *infinitív*, je výhodnejšie nepreferovať národné požiadavky, ale požiadavky rýchlej a spoľahlivej informácie.

Jestvuje veľa nemotivovaných termínov. Sú to jednak neodvodené domáce slová (*voda, strom, zem*), jednak prevzaté z cudzích jazykov a kalky (*alergia, apendix, hardvér, softvér*). Za nemotivované sa pokladajú termíny vzniknuté z vlastných mien metonymickým posunom (nahradením pomenovania javu, pojmu, veci iným pomenovaním na základe vecnej súvislosti, napr. miestnej, časovej, príčinnej), resp. metonomáciou (zmenou vlastného mena preložením do iného jazyka), napr. *ampér, coulomb, hertz*).

V praxi treba v názvosloví (hovorovej, „ľudovej“ reči) uprednostňovať motivované termíny, najmä termíny tvorené z domácich základov a domácimi slovotvornými prostriedkami. Naopak, vlastnosť motivovanosti sa postuluje ako prvá a základná vlastnosť termínu. „Termín má byť motivovaný tak ako ostatné slová, ba ešte o stupeň viac, aby bolo jasné že sa pomenúva“ (Horecký, 1956).

Vzhľadom na súčasnú internacionalizáciu národných terminológií však nemožno obchádzať ani argumenty v prospech kritéria motivovanosti. Treba vždy vychádzať zo stanoviska používateľa daného jazyka. V zásade sa otázka motivovanosti dotýka vzťahu medzi označujúcim a označovaným. Preto laikovi termín *neurčitok* poskytne väčšiu mieru informácie ako termín *infinitív*.

Potrebám odbornej komunikácie vyhovujú termíny s onomaziologickou štruktúrou (vyjadrujú sa slovotvornými prvkami), v ktorej sa redukovane, ale pritom priezračne premieta pojmová štruktúra. Preto sa dbá o to, aby sa vo formálnych štruktúrach termínov fixovali

príznamy z definícií pomenovaných pojmov (Dolník, 1983).

Názvy liečivých rastlín majú napr. zväčša jasnú motiváciu. Veľmi často sa realizujú v slovenskej, českej i ruskej nomenklatúre rovnakými jazykovými prostriedkami tie isté motivačné prvky. Existencia motivovanosti teda dokazuje jej užitočnosť aj potrebu ako základného kritéria termínu (Masár, 1980).

Keď vnútorná forma termínu ukazuje na určitú motivovanosť, ale tá neumožňuje správne chápanie termínu, ide o tzv. **falošnú motiváciu**. Príkladom falošnej motivácie je názov *slinivka brušná* ako nevhodný domáci ekvivalent internacionálneho názvu *pankreas*. Adjektívum *brušný* síce správne ukazuje, že ide o orgán v bruchu, ale substantívum *slinivka* svojou vnútornou formou naznačuje istú súvislosť so slinami. Nesprávne (falošné) je to, že pre *pankreas* nie je typické vylúčovanie slín, ale uloženie orgánu pod žalúdkom. Preto sa namiesto názvu s falošnou motiváciou zaviedol anatomický názov *podžalúdková žľaza*. Keďže poruchy pomenované týmito termínmi nemusia mať len boxeri a tenisti, treba tieto termíny kvalifikovať ako

Ďalšími príkladmi falošnej motivácie sú termíny typu boxerský palec, tenisový lakeť ap., pretože poruchy pomenované týmito termínmi nemusia mať len boxeri a tenisti.

Názov s falošnou motiváciou predstavuje aj chirurgický termín *tabakový steh*, pretože v ňom nie je jasné použitie adjektíva *tabakový*. Tento steh pripomína skôr vrečko, do ktorého sa dáva tabak, preto by tu bola vhodnejšia podoba *vrečkovotabakový steh* (Masár, 1991).

2.3.3 Systémovosť

Významným atribútom termínu je však aj jeho **systémovosť**: termín treba chápať ako prvok istého systému. Pozoruhodný je aj izomorfizmus (zhodnosť štruktúry) systému termínov a systému pojmov. Objekt pojem/termín, ktorý je charakterizovaný dvojdomovosťou a dvojjednosťou, sa pre potreby systémovej analýzy musí „rozdvížiť“,

aby vyvikla osobitosť pojmu ako objektu z oblasti myslenia a termínu ako objektu z oblasti jazyka (Horecký, 1974). Z takéhoto chápania terminológie, systému termínov (nie pojmov) vyplynula definícia termínu ako prvku sústavy termínov, ktorý predstavuje **súhrn všetkých variantov** určitého slova alebo ustáleného slovného spojenia, ktoré vyjadruje odborný pojem vzťahujúci sa na niektorú oblasť“ (Averbuch, cit. Masár, 1991). Táto skutočnosť osobitne významná pri flektívnych jazykoch (akým je slovenčina), kde sa variantmi rozumejú aj tvary slov s slovných spojení.

Vlastnosť systémovosti termínu vyplýva z toho, že termín je prvkom konkrétneho systému. Systémová spätosť jednotlivých termínov sa odráža nielen v klasifikácii pojmov na triedy, podtriedy, prvky alebo rody, druhy, skupiny, podskupiny atď., ale aj vo výbere rovnakých jazykových prostriedkov, napr. prípon, pri ich pomenovaní. Napr. v medicíne sa príponou *-itida* tvoria názvy zápalových ochorení (*bronchitida*, *gastritida*, *nefritida*) a naopak nezápalové ochorenia sa tvoria spravidla príponou *-óza* (*neuróza*, *paradentóza*, *dermatóza*).

Klasickým príkladom systémovosti je názvoslovie anorganickej a organickej chémie. V prvom prípade je to najmä dômyselná Votočkova sústava prípon *-ný*, *-natý*, *-itý*, *-istý*, *-ičitý*, *-ičný*, *-ový* a *-ičelý*, v druhom prípade využívanie čísel a písmen gréckej abecedy, ako aj prípon s presnou vymedzenou funkciou, napr. *1,3-naftol*, *17 β -estradiol*.

Aplikácia kritéria systémovosti zabraňuje redukovaníu termínu iba na jeho pomenovaciu funkciu. Najmä vedecká terminológia nemôže byť iba neusporiadaným súpisom pomenovaní, ale má tvoriť sústavu, ktorej prvky sú navzájom späté. Táto požiadavka sa priamo fuixuje v tej časti definície, kde sa o termíne hovorí ako o pomenovaní pojmi vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného vedného odboru. Je preto metodicky nesprávne skúmať akýkoľvek termín izolovane, ale že jeho vlastnosti

možno zistiť iba tak, ak ho skúmame ako prvok istej sústavy.

Kritérium systémovosti sa uplatňuje najmä pri mladých a novovznikajúcich terminológiách. Iná situácia je pri starších zaužívaných terminológiách, kde z vecných dôvodov sa neodporúča meniť síce nesystémový, ale ustálený termín. V takom prípade kritérium systémovosti ustupuje pred neustálenosťou termínu (Šimon, 1980).

2.3.4 Ustálenosť

Popri systémovosti sa za jednu z najdôležitejších vlastností termínu považuje jeho **ustálenosť** (Poštoľková a spol., 1983). Nesmie sa chápať ako prísna nemennosť alebo nehybnosť termínov a terminológie. Terminológiu síce treba považovať za najstabilnejšiu vrstvu spisovnej slovnej zásoby, ale treba mať na zreteli, že slovná zásoba podlieha zmenám z najrôznejších dôvodov. Najčastejšie ide o vecné dôvody v dôsledku vývoja vedy a techniky, kde sa spresňujú jestvujúce informácie o danom pojme. Alebo o jazykové dôvody, a to najmä tam, kde sú pochybnosti o jazykovej správnosti termínu (Masár, 1989). Ustálenosť termínov nesmie prekážať rozvoju odboru a jeho terminológie.

Bez ustálenosti termínov by nebolo možné dorozumievanie, vznikali by mnohé nejasnosti..., ba aj finančné škody (Horecký, 1956). Ustálenosť termínu nie je jeho prísna nemennosť (Poštoľková a spol., 1983). Jednou z charakteristických čŕt jazyka a jeho slovnej zásoby je pohyb, preskupovanie alebo obmieňanie jednotiek, preferencia jedných prvkov pred druhými atď. Na jazyku sa citlivo odrážajú spoločenské zmeny a vývin jednotlivých odborov.

Ustálený termín sa môže zmeniť z jazykových alebo z vecných dôvodov. V minulosti sa v našej terminológii zmenilo mnoho termínov aj z jazykových dôvodov, keď sa nahradzovali termíny, pri ktorých boli pochybnosti čo do spisovnosti alebo motivovanosti, napr. termín *čidlo* (*snímač*), *nárt* (*priehlavok*), *kotník* (*členok*) atď.

Prudký rozvoj medicíny prináša spresňujúce informácie o danom pojme, preto ustálenosť termínov nesmie prekážať rozvoju odboru a jeho terminológie. Termíny často fungujú ďalej, aj keď sa podstatne zmenia poznatky používateľov o obsahu pojmov, ktoré tieto termíny pomenúvajú (Poštoľková a spol., 1983). Napr. termín *atóm* (z g. *atomos* nedeliteľný) sa už vo fyzike nepokladá za nedeliteľný, ale termín sa napriek tomu používa ďalej. V genetike sa v začiatočnom štádiu jej rozvoja pre základný genetický pojem používalo v našej terminológii päť termínov: *gén*, *faktor*, *vloha*, *vrod*, *dedičný činiteľ* (Bujalková, 1988).

Podobné príklady poskytujú ďalšie, najmä dynamicky sa rozvíjajúce odbory, ako je informatika.

2.3.5 Jednoznačnosť a presnosť

Od termínu sa vyžaduje, aby pomenoval daný pojem presne a jednoznačne, bez možnosti rozličnej interpretácie. Kritérium jednoznačnosti znamená, že každý termín má označovať len jeden pojem. Splnenie tohto kritéria by znamenalo v terminológii ideálny stav, ktorý v praxi je neuskutočiteľný a nie je ani nevyhnutný. Keďže pojmov a vecí, ktoré treba pomenovať, je omnoho viac ako všetkých pomenovacích možností, musíme aj v terminológii rátať s viacznačnosťou (polysémiou). „Od jednoznačnosti treba teda odlišovať **jednovyznamovosť** a obmedziť ju na požiadavku, aby sa rôzne pojmy v tom istom odbore nevyjadrovali tým istým termínom“ (Horecký, 1956). Pre určitosť a presnosť odbornej komunikácie postačí, ak sú termíny jednoznačné aspoň v rámci príslušného odboru a s ním súvisiacich odborov, čiže ak sa dosiahne aspoň relatívna jednoznačnosť (Poštoľková a spol., 1983). Ťažkosť by mohla niekedy spôsobiť viacznačnosť len vnútri jedného odboru. S prípadmi skutočnej viacvznamovosti (polysémiou) či rovnozvučnosťou (homonymiou) sa v terminológii stretáme len zriedkavo (Horecký, 1956; Poštoľková a spol., 1983).

V medicíne sú z praktického hľadiska najvhodnejšie trojice synonym: domáci, latinský a anglický (latinooidný); tolerujú sa aj dvojice: domáci názov – medzinárodný názov, ktoré majú štylisticky odlišnú kvalitu a ktoré sa dajú využiť pri štylistickej diferenciacii vysoko odborných prejavov od popularizačných prejavov.

Často sa zachovávajú dvojice explicitnej (úplnej) podoby termínu – implicitnej (skrátenej) podoby termínu, ktoré sa používajú podľa toho, ako to vyžaduje alebo dovoľuje kontext či komunikačná situácia (Poštolková a spol., 1983).

Jednoznačnosť termínu je požiadavka, aby termín označoval len jeden pojem. Pojmov a vecí, ktoré treba pomenovať, je však omnoho viac ako všetkých pomenovacích možností, treba v terminológii vždy rátať s istou viacznačnosťou (polysémiou).

Od jednoznačnosti treba teda odlišovať **jednovýznamovosť** a obmedziť ju na požiadavku, aby sa rôzne pojmy v tom istom odbore nevyjadrovali tým istým termínom“ (Horecký, 1956). Pre určitosť a presnosť odbornej komunikácie postačí, ak sú termíny jednoznačné aspoň v rámci príslušného odboru a s ním súvisiacich odborov (Poštolková a spol., 1983). S prípadmi viacznačnosti (polysémiou) alebo rovnozvučnosti (homonymiou) sa v terminológii stretáme len zriedkavo (Horecký, 1956; Poštolková a spol., 1983).

S jednovýznamovosťou sa niekedy spája požiadavka **nezávislosti termínu od kontextu**. Význam termínu musí vždy vyplývať z neho samého (Horecký, 1956). Jednoznačnosť viacvýznamových termínov zabezpečuje kontext, a to nie jazykový kontext, ale pojmovo-systémový kontext, ktorý vymedzuje vednú oblasť (Oroszová, 1989). Okrem toho jednoznačnosť a presnosť termínu sa popri adekvátnej jazykovej štruktúre dosahuje najmä definíciou a často aj formálnymi (slovotvornými) prostriedkami (Masár, 1989).

Jednoznačnosť viacvýznamových termínov zabezpečuje kontext, a to nie jazykový kontext, ale pojmovo-systémový kontext, ktorý vymedzuje vednú oblasť (Oroszová, 1989). Okrem toho jednoznačnosť a presnosť termínu sa popri adekvátnej jazykovej štruktúre dosahuje najmä definíciou a často aj slovotvornými prostriedkami (Masár, 1989). Úsilie vyhovieť kritériu jednoznačnosti a presnosti vedie niekedy k tvoreniu ťažkopádnych mnohoslovných termínov (Masár, 1991, s. 53), ktoré sa v praxi často nahrádzajú inými, zväčša nesystémovými, ale prakticky ľahšie použiteľnými krátkymi (jednoslovnými) termínmi alebo ich skratkami.

Ideálny by bol stav, keby pre **jeden pojem** existoval vždy len **jeden názov**. Všetky terminologické synonymá, slovotvorné varianty termínov, pravopisné alebo výslovnostné dublety sa pokladajú všeobecne za nevýhodné (Poštolková a spol., 1983). Môže totiž vzniknúť dojem, že ide o odlišné pojmy.

Princíp jednoznačnosti narušujú rovnoznačné slová (synonymá), preto sú predmetom kritiky. Základ niektorých synonym vyplýva z rozdielnej motivácie. Synonymá vznikajú aj preto, že historický názov, ktorý odrážal istý stupeň poznania, sa nahrádza moderným, ktorý lepšie tlmočí súčasný pojmový obsah termínu. Niekedy vznikajú synonymá krátením termínov, napr. leukocytopenia – leukopénia a v použití rovnoznačného termínu z dvoch rozdielnych jazykov napr. vaginitída – kolpitída (Šimon, 1990).

Terminologické synonymá sú nevýhodné i pre autorov odborných textov, pretože musia často uvádzať niekoľko variantov príslušného termínu.

V medicíne sa tolerujú aj dvojice: domáci názov – medzinárodný názov, ktoré majú štylisticky odlišnú kvalitu a ktoré sa dajú využiť pri štylistickej diferenciacii vysoko odborných prejavov od popularizačných prejavov. Domáce názvy sú však dôležité najmä pri komunikácii lekár - pacient.

V terminologických slovníkoch a databázach sú však najvhodnejšie trojice synonym: domáci, latinský a anglický.

Všetky synonymá, varianty a dublety sa pokladajú za nevýhodné (Poštolková a spol. 1983). Zo synonym sa tolerujú dvojice: domáci názov – medzinárodný názov, ktoré sa dajú využiť pri stylistickej diferenciacii odborných prejavov od popularizačných prejavov.

2.3.6 Pojmovosť

Obsah pojmovej stránky termínu tvorí množina výpovedí (predikátov), tzv. **logické spektrum pojmu**. Predikáty sa formálne vyjadrujú výrazmi usporiadanými podľa istých klasifikačných kritérií (napr. príslušnosťou do triedy javov, špecifickosťou, funkčnosťou atď.) a tvoriacimi neuzavretú množinu. Napr. logické spektrum pojmu *počítač* sa skladá z tejto množiny predikátov: 1. patrí do triedy strojov; 2. spracúva informácií (údajov); 3. pracuje samočinne (pomocou programu); 4. vyžaduje program; 5. na základe programu vykonáva rozličné operácie (Masár, 1991). Predikát „patrí do triedy strojov“ stojí hierarchicky najvyššie, pomocou neho sa vyjadruje príslušnosť počítača k najbližšiemu rodu (*genus proximum*).

2.3.7 Derivatívnosť

Derivatívnosť (podľa Havránka *nosnosť*) je vlastnosť (formálna podoba) termínu, ktorá umožňuje odvodzovať od neho príponami a predponami ďalšie názvy (Horecký, 1956). Derivatívnosťou nazval túto vlastnosť termínov Masár (1991), a to preto, lebo nejde len o možnosť tvoriť ďalšie názvy, ale aj adjektíva, slovesá s platnosťou odborných termínov, adjektivizované trpné prídavné ako deriváty týchto slovies. Pre túto činnosť sú vhodnejšie jednoslovné termíny. Je výhodné zavádzať a preferovať také termíny, od ktorých sa dajú tvoriť adjektíva, napr. z dvojice *deratizácia* – *deratizovanie* je terminologicky výhodnejší termín s príponou *-ácia*, lebo sa od neho tvorí adjektívum *deratizačný*.

Snaha o jednoslovné pomenovania nevyplýva len z tendencie k jazykovej úspornosti, ale aj z potreby vytvárať terminologické odvodeniny od základného tvaru. Jednoslovné termíny to umožňujú. Táto ich vlastnosť sa nazýva derivatívnosť (Masár, 1991), resp. nosnosť (Havránek, cit. Poštolková a spol., 1983). Kriterium derivatívnosti znamená, že termín má takú formálnu podobu, ktorá mu umožňuje odvodzovať od neho príponami a predponami ďalšie názvy. Nejde len o možnosť tvoriť ďalšie názvy, ale aj adjektíva, slovesá s platnosťou odborných termínov, adjektivizované trpné prídavné ako deriváty týchto slovies. Pre túto činnosť sú vhodnejšie jednoslovné termíny než ich viacslovné synonymá. Medzi jednoslovnými termínmi a názvami majú z hľadiska derivatívnosti veľké prednosti neodvodené termíny. Z nich sa totiž pravidelne a jednoducho pomocou predpôn a prípon dajú tvoriť substantívne i adjektívne deriváty. Táto prednosť neodvodených slov sa využíva prakticky vo všetkých terminológiách (Masár, 1991).

2.3.8 Krátkosť (jednomennosť)

Krátkosť je síce vlastnosť dobre utvoreného termínu, nesmie sa však zavádzať na úkor presnosti a jednoznačnosti. V súčasnej slovenskej terminológii prevažujú viacslovné termíny nad jednoslovnými, ktoré sú v odbornej komunikácii omnoho praktickejšie.

2.3.9 Medzinárodnosť (preložiteľnosť)

Novšie terminologické práce nastolujú požiadavku **preložiteľnosti** termínu do iných jazykov. Túto vlastnosť treba brať do úvahy najmä pri zavádzaní nových termínov súvisiacich s najnovšími výskumami. Tejto požiadavke najlepšie vyhovujú termíny utvorené na báze grécko-latinských morfém (Masár, 1991).

Preložiteľnosť je vlastnosťou termínu, ktorá umožňuje medzinárodnú interoperabilitu jazykov. Postuluje sa preto požiadavka uprednostňovať také novotvary, ktoré sú zrozumiteľné aj príslušníkom iných národov.

Značným problémom sú latinooidné termíny, ktoré sa udomácnili v anglosaskej literatúre a konkurujú latinským termínom najmä v anatomickom názvosloví. Napr. latinský termín pre kývač hlavy je *musculus sternocleidomastoideus* a anglický *sternocleidomastoid*. Vzniká tu dilema, či v tomto prípade uprednostniť úspornosť (súvisiacu s dĺžkou termínu) alebo frekvenciu jeho používania.

2.3.10 Ľudovosť

V medicíne je osobitne dôležitá vlastnosť jazyka jeho ľudovosť. Konečným príjemcom informácií o zdravotnom stave je pacient, t. j. väčšinou osoba bez lekárskeho vzdelania. Preto sa musia v terminologických slovníkoch a všetkých dokumentoch určených na komunikáciu s pacientom uvádzať synonymá a výklady (definície) v národnom jazyku. Občan má totiž právo na všetky informácie týkajúce sa jeho zdravotného stavu vo forme zrozumiteľnej aj „laikom“.

2.3.11 Psychologická akceptovateľnosť

Prijateľnosť termínu je dôležitá z hľadiska spoločenskej praxe. Aby sa termín ujal v praxi nestačí len jazyková (gramatická) správnosť termínu a sémantická zrozumiteľnosť, ale aj jeho prijatie a používanie odbornou komunitou. Pri praktickom riešení konkrétnych prípadov majú mať **posledné slovo doménoví experti** (odborníci, špecialisti) – používatelia príslušnej terminológie (Danilenko a spol., 1972).

Vlastnosti terminu sú jednak zovšeobecným výsledkom dlhodobého výskumu veľkého množstva jestvujúcich termínov, jednak kritériom pri tvorení nových potrebných termínov. V každom jednotlivom prípade sa nemusí podariť utvoriť termín vyhovujúci všetkým kritériám, ktoré postuluje teória terminológie (Masár, 1991).

Bez akceptácie akéhokolvek systému v medicíne jeho používateľmi vychádzajú všetky snahy tvorcov o jeho implementáciu do praxe nadarmo. Prijateľnosť počítačových systémov ovplyvňujú viaceré faktory. Tie

podrobne analyzoval Mihalas a spol. (2009). Patri k nim:

- Všeobecný konzervativizmus lekárov, ktorý sa prejavuje apriórnym odmietaním novôt, ako sú negatívne reakcie a kritika už pred naštartovaním systému.
- Nevydarené pokusy o využívanie počítačov na nerealizovateľné úlohy, ako je opis scenárov z klinickej praxe, zavádzanie minimálnej množiny údajov z urgentnej medicíny a z minulosti neslávne známy anamnestický dotazník Ústavu lekárskej bioniky (analógia epSOS), ktorého vyplňovanie trvalo aj lekárom s akademickými titulmi asi 4 hodiny. Nesplnenie očakávaní malo oprávnené za následok diskreditáciu a kompromitáciu tvorcov.
- Chýbajúca integrácia predchádzajúcich systémov, najmä inkompatibilita MKCH-10 a systému hlásení diagnostických skupín (Diagnosis Related Groups, DRG), ktoré sa povinne zavádzali od r. 2005 s novými systémami. Nové systémy navyše len duplikovali hlásenia a správy väčšiny dát.
- Neprívetivé rozhrania dramaticky predlžovali čas potrebný na vyplňovanie všetkých formulárov, ktoré zaťažovali lekárov zbytočnou nadpracou.
- Nedostatočný prenos dát zo starých báz údajov o pacientoch mal za následok stratu stoviek pacientov z každej spádovej oblasti a ohromné celkové straty informácií pre nemocnice a ambulancie praktických lekárov.
- Nové systémy nepokrývali všetky oblasti zdravotníctva a nezachytávali všetky jednotlivé prípady.
- Nepripravenosť používateľov následkom nedostatočnej ich edukácie, nedostatočnej informovanosti zdravotníckeho personálu a ostatných používateľov nového systému. Namiesto nevyhnutnej účinnej asistencie novozavádzaný systém narážal na nepochopenie a odpor.

V našich podmienkach to znamená venovať osobitnú pozornosť príprave zainteresovaných strán vrátane riadiacich štruktúr, poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, počnúc výučbou informatiky (nielen výpočtovej techniky) na lekárske fakultách, stredných zdravotníckych školách, formou povinných kurzov z informatiky, terminológie a ontológie a končiac kontinuálnym ďalším vzdelávaním pracovníkov pôsobiacich v zdravotníctve. V zahraničí sú bežné programy **magisterského štúdia lekárskej informatiky, terminológie a ontológie** a možnosti získania magisterských akademických hodností. Možnosť získania hodnosti PhD z lekárskej informatiky ponúka napr. Univerzita medicíny a farmácie Victora Babesa v Timisoara, Univerzita v Budapešti, Sedegíne a i.). Hammond (2009) uvádza, že v USA by bolo treba vyškoliť v lekárskej informatike v najbližších rokoch aspoň 100 000 pracovníkov; u nás by to v prepočte na počet obyvateľov znamenalo asi 1500 osôb. V menej rozvinutých krajinách treba rátať s ďalšími kapacitami súvisiacimi s implementáciou, podporou a využívaním zdravotníckej informačnej technológie.

2.3.12 Expresívnosť a ďalšie vlastnosti termínu

Expresívnosť (výrazovosť) je výrazová sila, vlastnosť termínu vyjadriť jasne a zrozumiteľne obsah pojmu. Významnejším znakom termínu je však jeho **pomenúvacia (nominatívna) funkcia**. Na rozdiel od slov z lexikálnej vrstvy bežného jazyka termíny nemajú za úlohu ani vyjadriť city (**expresívnu funkciu**), ani nemajú pôsobiť na adresáta výzvou (**apelovú funkciu**). **Nominatívna** a **kognitívna** (poznávací) **funkcia** sa prejaví len v tej dorozumievacej oblasti, do ktorej termíny patria, teda vo sfére odbornej komunikácie. Len v tejto oblasti si termíny zachovávajú svoj presný význam a svoju štylistickú neutrálnosť. V inom kontexte môžu pôsobiť štylisticky príznakovo a podliehajú významovým posunom a premenám ako slová z

neodbornej slovnej zásoby (Poštolková a spol., 1983).

3 Princípy tvorby termínov v medicíne

V medicíne a zdravotníctve sa používa veľký súbor pomenovaní, ktoré majú rozličný pôvod a rozličné určenie. Niektoré z nich pochádzajú z prirodzeného národného jazyka, iné sú prevzaté z iných jazykov. Nové názvy sa ľahko udomácnujú, lebo ich preberaniu sa nestávajú do cesty zákazy, ako aj preto, že je výhodné, keď sa v mnohých jazykoch používa ten istý pojem pomenúva rovnakými jazykovými prostriedkami (Horecký, 1956; Masár, 1991).

Aby tvorba nových termínov a preberanie slov nezapríčinili komunikačné poruchy, majú sa pri zavádzaní nových termínov dodržiavať isté princípy. Sú to najmä:

- **Princíp usúvstavnosti termínu** v štruktúrnych vzťahoch nadradenosti – súradnosti – podradenosti medzi definovanými pojmami v jednom, dvoch alebo troch rozmeroch sústavy. Nástroje usúvstavnenej reprezentácie sú napr. logický strom, množinové vzťahy, tabelácia, pyramída, kužel, kocka, orientovaný graf, diagram, schema s dohodnutými grafickými vzorcami a i. **kognitívne mapovanie**. V jedno- dvoj- a viacozmerných sústavách termínov možno reprezentovať hierarchické vzťahy medzi (generickými–špecifickými) a všeobšiahlymi–čiasťkovými termínmi. Tie však možno kombinovať s asociatívnymi vzťahmi medzi termínmi označujúcimi priestor — čas, príčinu — účinok, účel — prostriedok, cieľ — výsledok, funkciu — štruktúru, vstup — výstup, spôsob — nástroj ap. charakteristiky konania (choroba — liek, lekár — pacient, dávka — účinok...).
- **Princíp jednoznačnosti termínu** požaduje, aby termín pomenúval len jediný význam pojmu v jednej pojmovej sústave (oko — orgán zraku, oko v sieti, na pančuche...).

■ **Princíp priezračnosti** (jasnosti) **termínu** požaduje, aby už zo znenia termínu bolo možné aspoň sčasti usúdiť o jeho význame bez definície tým, že význam je viditeľný v tvare slova využitím jeho podstatného alebo ohraničeného príznaku.

Základnou požiadavkou **terminologickej kultúry** je, aby mal termín predovšetkým vlastnosť spisovnosti. K tomu pristupujú aj terminologické kritériá. Ak konkrétny termín týmto kritériám nevyhovuje, znižuje sa jeho pomenovacia sila a v texte potom môže spôsobiť komunikačné poruchy a oslabovať efektívnosť komunikácie. Najčastejšie sa to stáva pri používaní cudzojazyčných termínov, preto neprekvapuje, sa to týka najmä preberania cudzojazyčných termínov.

O terminologických otázkach sa zvyčajne uvažuje v intenciách triády vzťah terminológia a jazyk, terminológia a národ, terminológia a veda. Základná terminologická problematika vždy súvisí s národným jazykom, terminológia slúži konkrétnemu jazykovému spoločenstvu a v terminologickom výskume a aplikácii zaväzuje nielen jazykové hľadisko (kontakty jazyka s jazykom), ale aj iné ako jazykové kontakty a veľmi dôležitú úlohu majú postoje spoločensky významných nositeľov jazyka ku kontaktným javom. Úzke vzťahy medzi slovenčinou a češtinou sú špecifické. Sú podmienené nielen historicky a geograficky, ale najmä skutočnosťou, že lekári študujú odbornú literatúru, pričom ide bohužiaľ o asymetrický vzťah v prospech českej literatúry. Z ostatných jazykov je v súčasnosti najfrekvencovanejším kontaktom kontakt angličtina – slovenčina, ako aj kontakt angličtina a iné jazyky.

Ani jedno národné spoločenstvo, najmä v súčasnej etape „otvorenej spoločnosti“ sa nevyvíja oddelene od okolitého sveta. Platí to aj o jazyku a vzťahuje sa najmä na **internacionalizmy**. V medicíne, ktorej terminológia má grécko-latinský základ, sa v ostatnom čase ľahko udomácnujú najmä **anglicizmy**, pretože ich preberaniu sa nestavajú do cesty zákazy, ako aj preto, že je výhodné, keď sa vo viacerých jazykoch ten

istý pojem pomenúva rovnakými jazykovými prostriedkami (Masár, 1991).

V súčasnosti sa podstatne oslabujú obavy z preberania cudzích termínov a v terminológii sa už neuplatňuje purizmus. Nielenže sa nenamieta proti preberaniu cudzích termínov, ale sa zdôrazňuje užitočnosť paralelnosti domácej a medzinárodnej terminológie. Ak sa rovnaké pojmy nazývajú rovnako po celom svete, má to nesmierne výhody (Horecký, 1956). Preto sa v terminologickej praxi **internacionalizmy** vo funkcii termínov, ako aj formulovaní definícií dokonca **uprednostňujú**. Tento postup posilňuje tendenciu neizolovať slovenskú terminológiu od ostatného sveta.

Netreba však preberať všetko a ak sa už dačo má prebrať, má sa to pomenovať prostriedkami preberajúceho jazyka. Tento postulát – pomenúvanie vlastnými pomenovacími prostriedkami – sprevádza vývin a formovanie odbornej slovnej zásoby vo všetkých jazykoch. Na jeho základe možno hovoriť o aktivite preberajúceho jazyka, o tvorivom prístupe jeho nositeľov k pomenovaciemu problému a úlohám. Bez aktivity preberajúceho jazyka by sme v slovenskom anatomickom názvosloví nenašli také výrazy, ako je *žila*, *klúčna kosť*, *kývač hlavy*, *štvorhlavý sval stehna/stehnový sval...*, ale iba latinské názvy *vena*, *clavicula*, *musculus sternocleidomastoideus*, *musculus quadriceps femoris*.

Aj v ďalších terminológiách a názvosloviach je zreteľná tendencia uprednostňovať vlastné pomenovacie prostriedky. Táto tendencia v našej jazykovej praxi prevažovala do konca osemdesiatych rokov. Potom sa začal strácať terminologická tvorivosť a istá časť nositeľov nášho jazyka začala spochybňovať potrebu terminologickej kultúry. Pasívne preberanie z cudzích jazykov je však dôsledkom skôr odbornej nekompetentnosti a nedostatočnej informovanosti o tvorbe termínov, o terminologickej teórii, ako aj organizácii terminologickej práce. Stáva sa, že daktori používatelia slovenčiny si ani nevedia predstaviť preklady niektorých anglických

termínov do slovenčiny, ba formulujú výhrady k tvorbe termínov z domácich zdrojov posmešne a znevažujúco. Na odmietaní slovenského slova a nedôvere k nemu stojí časť jazykovej praxe pri prekladaní odborných textov z angličtiny. Odzrkadľuje sa to doslovným preberaním anglických termínov s odôvodnením, že slovenčina je mladý jazyk, že je nepružná, nemá dostatočnú slovnú zásobu atď. (Masár, 2000). Za nepreložiteľné sa pokladali napr. termíny *copywriter*, *crush syndrome*, *rush*, *steady state* a i. Terminologická analýza však ukázala, že vhodným ekvivalentom angl. termínu *copywriter* je nepochybne *textár*, termín *public relations* podľa kontextu a z významovej a komunikačnej stránky dá nahradiť výrazmi spoločenské podmienky, spoločenské predpoklady, spoločenské vzťahy, príp. styk s verejnosťou, termínu *crush syndrome* vyhovuje slovenský ekvivalent *syndróm z pomliaždenia*, pre termín *rush* slovenský ekvivalent *kožná vyrážka*, pre termín *steady state* slovenský termín *stabilizovaný/ustálený/rovnovážny stav*...

Štatistickým výskumom sa zistilo, že v dennej tlači je približne **každé šieste slovo** cudzie alebo internacionálne – do toho sú zarátané aj všetky vlastné mená. Svedčí to o nízkej aktivite našej terminológie. Treba opakovane zdôrazniť, že slovenská teória terminológie a jazykovej kultúry sa nestavia k prevzatým termínom, najmä k internacionalizmom, zásadne odmietavo. Prízvukuje sa však, že nie každý anglický termín patrí k internacionalizmom, že preberať sa má iba to, čo je nevyhnutné, a vystríha sa pred neopodstatnenosťou cudzích termínov v odbornom texte a pred priamočiarou závislosťou slovenského prekladu od cudzojazyčnej predlohy..

Na priamočiaru závislosť poukazuje aj nevhodný **slovosled**, napr. používanie inštrumentálu na vyjadrenie pôvodcu deja, pretože to môže mať za následok nezrozumiteľnosť textu: *Príbalová informácia o lieku musí obsahovať údaje o výrobcovi udanej dennej minimálnej dávke užívateľom pred použitím*. Vhodnejšie: *Príbalová*

informácia musí obsahovať údaje o dennej minimálnej dávke udanej výrobcovi, ktorý užívateľ zistí pred použitím. Alebo: *Filmom obalená tableta – správne tableta obalená filmom*.

V zdravotníckej terminológii je prirodzené, že sa v odbornej reči používajú aj **domáce pomenúvacie prostriedky** ako rovnocenné s medzinárodnými a ustávajú sa ako synonymné termíny. Plnia funkciu ľudovosti termínu a slúžia na komunikáciu odborníkov s laikmi. V medicíne je to osobitne dôležité, pretože nemožno očakávať, aby širšia verejnosť, resp. väčšina obyvateľstva ovládala lekársku terminológiu, a teda aby rozumela informáciám, obsiahnutým v odborných textoch (nálezoč, chorobopisoch, návodoch na používanie lekárskeho prístrojov, príbalových informáciách o liekoch, postupoch laboratórnych analýz...). Pacient ako občan má totiž právo na úplné informácie o svojom zdravotnom stave, plánovaných a uskutočnených lekárskeho výkonoch, liekoch...

Pri preberaní termínov sa aj v medicíne uplatňuje dvojaký spôsob: a) vlastné preberanie s následnou hláskovou adaptáciou (*amplificatio – amplifikácia, compressio – kompresia, screening – skríning*) alebo bez adaptácie (*rauwolfia – rauwolfia*); b) kalkovanie (*computer – počítač, diathesis – diatéza*).

Slová z cudzích jazykov sa do slovných zásob preberajú buď v pôvodnej, cudzej podobe, alebo sa prekladajú. Keď sa doslovné prekladá, hovoríme o **kalkovaní** a to, čo vznikne má potom názov **kalk**. Kalk je slovo alebo spojenie slov v konkrétnom jazyku úplne napodobnené podľa cudzieho slova, pokiaľ ide o morfológickú aj sémantickú štruktúru. Pri kalkovaní môžu teda vzniknúť sémantické a slovtvorné kalky (kalky v pravom zmysle). Je správnejšie hovoriť nie o slovtvornej ale pomenúvacej štruktúre (Horecký, 1977).

Kalkovanie je v medicíne živý a veľmi produktívny spôsob preberania slov. Veľa kalkov vzniká v terminológii počítačov

preberaním z angličtiny: otvorený systém (open systém), počítačová sieť (computer network), čakacia doba (waiting time),...

Kalkovanie vzniká pri rýchlom procese práce, najmä pri preklade nových termínmi. Tento spôsob transformovania cudzích slov do slovenčiny je nevyhnutný, hoci z jazykovedného hľadiska nie celkom presný.

Okrem toho sa v medicíne vyskytujú vyskytovať **malopropizmy**⁵. Keď sa cudzie slová preberajú do slovenčiny, podrobujú sa väčšej či menšej asimilácii – prispôbujú sa. Slová, ktoré sa prebrali z cudzieho jazyka a používajú sa bezo zmeny, aj keď existujú domáce ekvivalenty, sa nazývajú **barbarizmy**: cirka (asi), kontrakt (zmluva), pardon (prepáčte),... Existuje totiž téza, že barbarizmy sa môžu stať synonymami, ktoré sa potom môžu použiť ako spestrenie komunikátov⁶. Veď nikomu nie je príjemné, keď sa jeden výraz v dlhšom texte niekoľkokrát opakuje, na to slúžia synonymá, čiže aj tie barbarizmy, ktoré takto nadobúdajú význam v našom jazykovom systéme.

Cudzí slová by sa nemali preberať **priamočiaro**, mechanicky. Hrozí tu totiž okrem iného nesprávny preklad slova so svojimi škodlivými následkami pri komunikácii. Nadmerné Neporozumenie významu Napr. v prípade angl. termínu *catharsis* (z g. *katharsis* očistenie, očista) ide o druh laxatíva, kým v slovenčine termín *katarzia* znamená 1. výsledný povznášajúci a očisťujúci účinok dosahovaný najmä prežívaním deja umeleckého diela; 2. v psychoanalýze druh psychoterapie kombinujúci techniku hypnózy s technikou „volných asociácií“ (Ivanová-Šelingová a Maniková, 1979).

---

⁵ **Malopropizmus** je slovo nevhodné použité, pretože jeho používateľ nepozná dobre ich význam a etymológiu

⁶ **Komunikát** je rečová správa, informácia; rečový prejav, text ap. (Ivanová-Šelingová a Maniková, 2000)

Uvoľnil sa aj niekdajší rezervovaný až odmietavý postoj k **hybridným termínom**, a tak sa prefixoidy *mikro-*, *makro-*, *foto-*, *anti-*, *ultra-* atď. spájajú nielen s prevzatými, ale aj domácimi morfémi. Prípustné sú teda nielen termíny makroštruktúra, antineutrón (obidva prvky termínu sú cudzie), ale aj termíny *makrosnímka*, *makročlánok*, *antihmota* atď. (jeden cudzí a jeden domáci prvok).

Otázkou je však, čo s **latinoidnými termínmi** používanými v anglosaskej literatúre. Problém latinoidných termínov sa vypukle prejaví najmä pri preklade odborných textov z angličtiny do slovenčiny, pri nezhodách medzi latinskou anatomickou nomenklatúrou (Nomina anatomica, histologica et embryologica) a anatomickými termínmi použitými v Systemizovanej nomenklatúre medicíny – klinická terminológia (SNOMED CT®) a i.

Komplikácie vznikajú aj pri preklade odbornej literatúry z angličtiny, najmä americkej, v ktorej sa požíva iná sústava veličín a jednotiek v nomenklatúre chémie, biochémie, farmakológie/farmácie ako medzinárodná sústava SI.

Problémami používania eponým sa v svojej práci zaoberá Bujalková (2006).

4 Ustalovanie termínov v medicíne

Jedným z hlavných cieľov terminologickej práce, je ustalovanie termínov. Z definície termínu by sa zdalo, že termíny sú statické, nemenné objekty, ktoré sa zaraďujú po predchádzajúcej terminologickej práci (klasifikácii pojmov, uvážení vhodnosti formy a štruktúry pojmu) do terminologického slovníka. Lenže aj odborné výrazy (termíny) sú prvkami slovnej zásoby jazyka a o nej je známe, že reaguje na všetky zmeny v živote spoločnosti. V oblasti terminológie je však istý pohyb podobne ako v iných jazykových rovinách. Zdrojom pohybu je **internacionalizácia terminológie**. Okrem termínov s grécko-latinským základom sa internacionalizácia v súčasnej medicíne

prejavuje v preberaní anglických termínov (*skrining*, *stres*, *šok*, *trauma*...). Tieto prevzatia spravidla nezostávajú pasívnou inventárnou položkou v našej slovnej zásobe, ale postupne sa integrujúcou súčasťou ovplyvňujúcou systém slovnej zásoby. Príkladom je adaptácia angl. slova *skrining* a utvorenie adjektíva *skriningový*, ako aj slovesa *skrínovať*; angl. slova *stres* a jeho deriváty *stresor*, *stresovať*, *stresový*, *stresujúci*; angl. slova *šok* a jeho deriváty *šokovať*, *šokový*; angl. slova *trauma* a jeho deriváty *traumatický*, *traumatizovať*...

Internacionalizácia terminológie sa prejavuje aj preberaním motivácie cudzieho pomenovania, nie iba preberaním hotových pomenovaní z iných jazykov. Príkladom je termín *klúč*, *pamäť*, *retaz*, ktoré sú síce kalkom angl. termínov *key*, *memory*, *chain*, no preukazne sú preložené na základe zreteľnej motivovanosti v odovzdávajúcom jazyku (Masár, 2000).

Dynamika v terminológii sa prejavuje aj tým, že jestvujúce slovotvorné prostriedky sa obsadzujú do nových pomenovacích úloh. Napr. prípona *-osť* má tradičnú funkciu tvoriť vlastnosti (drobivosť, pórovitosť, tvrdosť) a s novou funkciou v termínov typu rozvodovosť, kde sa používať na vyjadrenie kvantity (rozvodovosť = počet prípadov rozvodu).

Dynamizujúcim činiteľom je **zdrobňovanie** (tepna – tepnička), **prechýľovanie** (lekár – lekárka), **antropomorfizácia** (bežec, potápnik – názvy živočíchov). Dynamiku odbornej lexiky⁷ predstavujú aj všeobecné jazykové procesy, ako je **terminologizácia**⁸

⁷ **Lexika** je slovná zásoba, slovník.

⁸ **Terminologizácia** je proces vzniku nového termínu, „proces prostredníctvom ktorého sa slová alebo výrazy všeobecného jazyka transformujú na termín“ (STN ISO 1087-1), „proces preberania slov alebo ich častí do terminologických sústav, ich adaptácia a príslušná významová premena“ (Poštoľková, 1984). Termín môže vzniknúť štyrmi spôsobmi: **1. sémantická terminologizácia** (terminologická +

a **determinologizácia** (chemický termín katalyzátor „látka urýchľujúca chemickú reakciu“ sa používa na pomenovanie prostriedkov a spôsobov urýchľujúcich spoločenské procesy), **demotivácia** (lexikálny význam slova *spisovateľ* už nie je súvzťažný s významom motivujúceho slova *spisovať*), **univerbizácia** (napr. vyšetovanie posluhom – auskultácia).

Charakteristickým javom lekárskej terminológie je hojný výskyt **eponým**. Sú to mená osôb, ktoré sa používajú na označenie chorôb, syndrómov, symptómov, reflexov, skúšok, reakcií, postupov ap. Zvyčajne je to meno autora, ktorý príslušný jav objavil, alebo ako prvý opísal. Hoci z oficiálneho anatomického názvoslovia eponymá odstránili, v daktorých prípadoch sa, najmä v klinickej terminológii, s obľubou používajú

---

sémantická motivácia). Aplikácia existujúceho významu na terminologický pojem: *voda* (netermín) „tekutina na uhasenie smädu, umývanie rúk a pod.“ → *voda* (chemický termín) „binárna zlúčenina vodíka a kyslíka s molekulovou štruktúrou, v ktorej sa atómy kyslíka a vodíka viažu jednoduchou polárnou kovalentnou väzbou, vzorec H_2O “; **2. syntakticko-sémantická terminologizácia** (terminologická + sémantická + syntaktická motivácia): tvorenie viacslovných termínov: *dĺžka trvania manželstva*, *trvalý pobyt*; **3. slovotvorná terminologizácia** (terminologická + slovotvorná motivácia): slovotvorné prostriedky sa využívajú na terminologické účely: napr. príponou *-ovité* sa tvoria terminologické názvy čeladi v zoologickej a botanickej nomenklatúre (*dropovité*, *čajkovité*); príponou *-it* sa v mineralógii tvoria názvy minerálov (*bauxit*, *hodrušit*, *chalkopyrit*); **4. terminologizácia prevzatých termínov** (terminologická + interlingválna motivácia): *žula*, *rula* (z nemčiny), *peeling* (z angličtiny), *láva* (z taliančiny), *sopka* (z ruštiny), *geografia*, *etnológia*, *biológia*, *ekológia* (z gréčtiny). Nadobudnutie statusu terminologickosti sa nazýva **terminologická motivácia**, kým oslabenie až strata statusu terminologickosti **terminologickou demotiváciou**. **Terminologická transmotivácia** je preberanie termínov z jednej oblasti do druhej.

nad'alej, napr. *Cushingov syndróm, Kochov fenomén*. Eponymá jednoznačnejšie označujú daný pojem ako všeobecné substantíva. Niektoré eponymá sa tak rozšírili, že sa **apelativizovali** (pstup v gramatike, pri ktorom sa vlastné meno stáva všeobecným pomenovaním). Apelativizáciou vznikli napr. termíny *basedow, röntgen, schwannóm* (Šimon, 1990).

5 Harmonizácia terminológie v medicíne

Na pomenúvanie ustaloovania termínov sa používajú viaceré slová, ako je **harmonizácia, koordinácia, normalizácia, štandardizácia a unifikácia**.

Odporučiť niektoré z nich ako preferované možno pátraním po ich etymológii a sémantickou analýzou, príp. sociolingvistickým preskúmaním vyjadrovacích potrieb cieľovej skupiny používateľov jazyka (t. j. poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, ale aj jej koncového článku – pacienta, resp. občana) a prispôbiť sa ich výberu – čiže unifikácii.

Odborne pomenovania **normalizácia** a **štandardizácia** sa vyskytujú v ISO normách, pričom druhý z dvojice termínov má medzinárodná organizácia už v názve. V oboch možno identifikovať semantický príznak inštitucionálnej ustálenosti (základ slov *lat.* „norma“ = pravidlo a *angl.* „standard“ = norma, vzor). Normalizáciu definuje táto organizácia ako činnosť zameranú na utvorenie optimálneho poriadku v danom kontexte, pričom sa týka predovšetkým zostavovania, šírenia a aplikácie noriem.

Podľa Sagera (1990, cit. Levická, 2008) je **štandardizácia** procesom, ktorý spočíva v dosiahnutí všeobecnej dohody jazykového spoločenstva ohľadne používania istého termínu v špecifických situáciách, pričom sa fixuje jeho význam a vyberá sa spomedzi konkurenčných termínov. Tento proces sa týka pojmov rovnako ako ich „nálepiek“, teda termínov.

Niekedy sa dáva prednosť termínu **normalizácia** (Cabreová, cit. Levická, 2008), t. j. zjednotenie pojmov a systémov pojmov, ktorej výsledkom je definovanie pojmov, redukcia homoným, eliminácia synonymie, príp. tvorba nových termínov (Felber, cit. Levická, 2008).

V chápaní rouenskej socioterminológie predstavuje **štandardizácia** proces ustaloovania termínov, ktorý berie do úvahy rôzne komunikačne potreby odborných kruhov. Vďaka nej sa minimalizuje terminologický chaos a zároveň rešpektuje istá jazyková variabilnosť, čím napomáha terminológii k vlastnej „samospráve“. Aj napriek neustálej starostlivosti o terminológiu činnosťou terminologických komisií sa však vždy nedosahujú žiaduce výsledky, pretože odborná i široká verejnosť väčšinou oficiálne schválené termíny neprijíma (Levická, 2008).

Kocourek (1991; 1962) hovorí o **normalizácii** v prípade predmetov a pri jazyku používa termín **unifikácia**. Ďalej rozlišuje **terminologickú autoreguláciu** (snahu autora alebo skupiny vedcov o terminologickú konzistenciu) a **oficiálnu terminologickú normalizáciu**. Charakterizuje ju, zhodne s ISO normami, ako proces, ktorého cieľom je dosiahnutie optimálneho poriadku v terminológii v jednotlivých vedných a technických odboroch, pričom sa prejavuje tvorbou, publikovaním a aplikovaním noriem.

Termín **unifikácia** vyznieva neutrálnejšie a môže ísť aj o proces vychádzajúci z iniciatívy vedeckej obce. Na druhej strane motivácia tohto termínu vnuká predstavu, že na konci unifikačného procesu bude len jeden jediný termín.

ISO normy uvádzajú **harmonizáciu** v súvislosti so zjednotením príbuzných pojmov a so zladením termínov naprieč jazykmi, pričom harmonizáciu pojmov označujú ako jednu z etáp normalizácie.

V našej koncepcii terminológie sa vyskytuje termín **normalizácia**, ale tomu je

nadradený termin *koordinácia*. (Masár, 1991).

6 Koordinácia terminológií medicíny

Rýchly rozvoj niektorých disciplín medicíny má za následok rast odbornej literatúry a s tým súvisiacu terminologickú pestrosť a promiskuitu, ktorá sa stáva brzdou ich rozvoja. V cudzojazyčnej literatúre sa zjavuje množstvo nových pojmov, ktoré treba preložiť. Súbežne sa zvyšujú aj nároky na zjednotenie, stabilizáciu a kodifikáciu nových termínov, aby sa v čo najväčšej miere dosiahla terminologická zhoda, t. j. zabezpečila *koordinácia* terminológie. Môže sa uskutočňovať: **a)** v rámci istého odboru (prejavuje sa elimináciou synonym, kondenzáciou mnohoslovných termínov); **b)** vo viacerých odboroch súčasne (medziodborová koordinácia); **c)** v rámci dvoch jazykov; **d)** v rámci viacerých jazykov.

Koordinácia terminológie **vnútri jedného odboru** sa má orientovať na redukovanie alebo eliminovanie synonymných radov, hľadanie možností skracovať mnohoslovné termíny, príp. nahrádzať ich univerbizovanými jednotkami (univerbizácia = tvorba jedného pomenovania z dvoch alebo viacerých výrazov). Je užitočné, keď si odborníci vypracujú vlastné zásady tvorby a koordinácie terminológie s prihliadnutím na špecifické vlastnosti terminológie (Masár, 1991).

Pri **medziodborovej koordinácii** sa treba sústrediť najmä na to, aby sa ten istý pojem chápal rovnako, a podľa možnosti aj rovnako pomenoval a definoval vo všetkých odboroch, kde sa používa. Do medziodborovej koordinácie patria termíny, ktoré pomenúvajú rozdielne pojmy tým istým prevzatým termínom, pričom v každom odbore má termín iné gramatické a pravopisné ukazovatele, napr. magnitúda v astronómii a *magnitudo* v geofyzike. Tieto termíny majú spoločné to, že pomenúvajú veľkosť (hviezdy, resp. zemetrasenia) a že vznikli z toho istého latinského slova. V prospech

podoby magnitúda v oboch terminológiách svedčia podobné termíny s podobnou hláskovou štruktúrou (amplitúda, izoamplitúda, altitúda). Osobitným problémom medzinárodnej koordinácie je *koordinácia českej a slovenskej terminológie*. V prvej ČSR sa prízvukovala zásada názvoslovnej jednoty, ukladala sa povinnosť posudzovať a hodnotiť odlišnosť, ale najmä odstraňovať ju. Koordinácia smerovala k destabilizácii vetších základov slovenskej terminológie. Výnimkou bolo Ladzianskeho Slovenské anatomické názvoslovie.

V povojnovom období (1945 – 1960) sa zdôrazňovala koordinácia s českou terminológiou ako úloha základného významu. Veľa užitočnej práce sa vykonalo na vtedajšom akademickom jazykovednom ústave. V spolupráci jazykovedcov s odborníkmi sa do bežnej praxe uviedlo množstvo nových termínov, okolo ktorých bolo veľa váhaní a bezradnosti (napr. *meritko – mierka, čidlo – snímač, movitosť – hnutelnosť* atď.).

Z hľadiska rýchleho a presného dorozumievania odborníkov bola koordinácia českej a slovenskej terminológie v mnohých ohľadoch osožná. Mala za následok aj značný ekonomický význam. Ved' v hospodárskom a vedeckom styku bolo naozaj výhodné mať pre rovnaké pojmy a predmety rovnaké alebo aspoň podobné pomenovania.

Násilné hľadanie zhôd, ktoré sa prejavilo napr. pri spracúvaní ČSN 480000 (Lesnícke názvoslovie), malo za následok aj svoje negatíva. Nerešpektovala sa často ustálenosť ako jedna z najdôležitejších vlastností termínu. Je problematické koordinovať povedzme názvy s rozmanitou alebo nejasnou motiváciou. Ako príklad možno uviesť názov časti orgánu v ľudskom tele, ktorý pomáha udržiavať rovnováhu tela. Ide o viacсловný názov *blana polohových kryštálikov* (membrana statoconiorum, membrane otholitic), proti ktorému stojí v češtine názov *blana obláčková* s nezreteľnou motiváciou na použitie adjektíva obláčkový.

Koordináčnými úpravami, napr. v zmysle uvedenej ČSN sa mal doceliť stav, ktorý by znamenal prekročenie únosnej miery zhôd medzi slovenskou a českou terminológiou. Hovorilo sa o **zbližovaní češtiny a slovenčiny**. Takúto koordináciu nebolo možné realizovať, pretože išlo o potláčanie slovenských terminologických položiek a oslabovanie prestíže a národno-reprezentatívnej funkcie jazyka a jeho terminológie. **O koordinácii ako užitočnej aktivite** sa však dá uvažovať najmä keď ide o **nové prvky**, ktoré nepotláčajú špecifickosť výrazových prostriedkov jazykov zúčastnených na koordinácii (Masár, 1991).

Po r. 1989 a najmä po rozdelení Československa sa u nás posilnili reakcie porovnateľné s reakciami v českej spoločnosti po r. 1918. Tak ako v oku českých puristov boli trňom **germanizmy**, v našich podmienkach averziu vzbudzujú **bohemizmy**. Kým bežné jazykové správanie nadväzuje na tradíciu Slovákov, ku ktorej patrí aj používanie českého jazykového výraziva, do hodnotiaceho postoja sa premieta kontinuita ideologického vyrovnávania sa slovenskej elity s otázkou spôsobu slovensko-českej koexistencie (Dolník, 2010). Kým bežné jazykové správanie nadväzuje na tradíciu Slovákov, ku ktorej patrí aj používanie češtiny, do hodnotiaceho postoja sa premieta kontinuita ideologického vyrovnávania sa našej kultúrnej elity so slovensko-českou koexistenciou. Na jednej strane stoja **konvencie a bežné jazykové správanie**, kým na druhej strane je **reflexívna jazyková kultúra**, čiže štandardizované myslenie o jazyku so zreteľom na prítomnosť českého výraziva v spisovnej slovenčine: v slovenskom jazykovom spoločenstve sa štandardizovalo jazykové správanie s inkorporovaným českým elementom.

Medzi týmito dvoma zložkami našej kultúry, behaviorálnou a reflexívnou jazykovou kultúrou je protirečenie: v slovenskom jazykovom spoločenstve sa štandardizovalo jazykové správanie s inkorporovaným českým elementom.

Bežní používatelia jazyka sa u nás často deklaratívne správajú v duchu reflexívnej jazykovej kultúry, ale v praxi zostávajú v rámci behaviorálnej jazykovej kultúry. Deklaratívne sa hlásia ku kultúrnemu purizmu, ale ich správanie zodpovedá kultúrnemu realizmu. Z toho vyplýva, že takéto jazykové správanie je produkt neznalosti, neschopnosti dôsledne odlišiť slovenské jazykové štruktúry od českých, čo je prejavom nižšej úrovne jazykového vedomia. Avšak bežní používatelia spisovnej slovenčiny majú zakotvený inštinktívny zmysel pre **kultúrny realizmus**. Táto koncepcia neodsúva fakt, že bohemizmy patria k autentickosti dejín slovenskej kultúry. Pôsobia tu navyše dve protichodné tendencie: medzigeneračné odovzdávanie kultúry zasahovanej češtinou na jednej strane a zrenie vlastnej jazykovej identity. Tieto faktory majú veľký význam pri opozičnom vnímaní češtiny. Z toho však nevyplýva záver, že k dovršeniu spisovnej slovenčiny patrí aj **debohemizácia slovenčiny**. Jazykový purizmus má opodstatnenie v podmienkach, keď sa spisovný jazyk konštituuje a stabilizuje. Po zmene stimulačných podmienok vyznieva presadzovanie jazykového purizmu ako príznak anachronického konania (Dolník, 2010).

V intenciách svetového jazykového procesu je intenzívnejšie **zapojenie slovanských jazykových terminológií** do internacionalizácie a unifikácie terminológie. Takáto koordinácia by bola na prospech národných terminológií a v záujme jej používateľov.

Po druhej svetovej vojne v tomto smere pôsobí aj **Medzinárodná organizácia pre normalizáciu** (International Standards Organization, ISO) a jej **terminologická komisia ISO TC 37**. Komisia orientuje medzinárodnú spoluprácu na 4 základné okruhy: **a)** terminologické a lexikografické zásady; **b)** koordinácia terminologickej práce; **c)** medzinárodná unifikácia pojmov a termínov; **d)** bibliografická činnosť (Poštolková a spol., 1983). Sekretariát ISO TC 37 pripravil 7 dôležitých dokumentov vzťahujúcich sa na medzinárodnú terminologickú spoluprácu a

d'alšie materiály, ktoré platia ako medzinárodne záväzné normy, napr. na plnenie bibliografických úloh – tie má na starosti Medzinárodné informačné stredisko pre terminológiu (International Information Centrum of Terminology – INFOTERM) podporované organizáciou UNESCO.

U nás je starostlivosť o terminológiu uložená Ministerstvu kultúry SR zákonom a realizujú ju terminologické komisie pri rezortných pracoviskách. Úrad pre normalizáciu a meranie sa stará o vydávanie slovenských štátnych noriem (SSN); v každej SSN je kapitola o terminológii. Jedným druhom noriem sú názvoslovné normy.

7 Organizácia terminologickej práce

Slovná zásoba medicíny citlivo reaguje na zmeny v jej jednotlivých disciplínach, ako aj vo všetkých sférach života spoločnosti. V jazyku sa citlivo odrážajú nové idey, objavy, metódy, postupy, výdobytky techniky, celkové kultúrne napredovanie. Dôsledkom toho je neprestajný pohyb prvkov – výber, preskupovanie, modifikácia, potláčanie jedných a zdôrazňovanie druhých, ktorý je nevyhnutným predpokladom hlavnej komunikatívnej funkcie jazyka (Buzássyová, Bosák, 1984; Bosák a spol., 1989; Masár, 1991).

Dynamika terminológie sa týka aj medicíny ako jednej z najrýchlejšie sa vyvíjajúcej oblasti. Preto prirodzeným dôsledkom akcelerácia jej rozvoja je rozmnožovanie termínov najmä vo vyspelých krajinách. Tie potom prenikajú do jednotlivých národných terminológií. Proces internacionalizácie ako výsledok svetového jazykového procesu vyvoláva napätie medzi dvojicami domáci – internacionálny prostriedok. Nejde však o prostý kvantitatívny prírastok a rozmnoženie pasívnych inventárnych položiek jazyka, ale o postupné zaraďovanie nových termínov, ich integráciu do národného jazyka a ich spätné pôsobenie. Pomenovacie prostriedky preberané do národných jazykov v procese internacionalizácie ako prejavy

dynamiky odbornej lexiky sú zdrojom a stimulom ďalšej dynamiky. Internacionalizácia odbornej lexiky nesie so sebou teda aj protichodnú tendenciu – tvorenie potrebných termínov z domácich zdrojov, ktorá sféru internacionalizácie zužuje, internacionálne prvky slovnej zásoby modifikuje, adaptuje atď. (Masár, 1991).

Táto situácia zvyšuje potrebu jazykovej a osobitne terminologickej kultúry. Týka sa to najmä progresívnych a dynamicky sa rozvíjajúcich vedných disciplín medicíny. Treba mať na mysli aj odbornú literatúru, a to počnúc autormi odborných publikácií a najmä učebných textov, cez činnosť vydavateľstiev a ich redaktorov, ktorých práca je pri nedostatku odbornej terminológie veľmi sťažená a neefektívna.

Terminológia mnohých odborov medicíny, najmä nových, sa často vyvíja živelné. Značný vplyv na jej vývin majú jednotliví autori odborných diel a učebníc. Keďže takýchto autorov s rôznou mierou autority býva niekoľko, je daná možnosť vývinu terminológie niekoľkými smermi. To sa potom prenáša do vedecko-popularizačnej činnosti, činnosti pracovníkov médií, edukácie pacientov. Bez koordinačného centra nemožno dosiahnuť v štandardizácii a kodifikácii terminológie medicíny potrebný pokrok.

Absencia slovenského lekárskeho názvoslov sa stáva brzdou rozvoja jednotlivých medicínskych odborov a medicíny ako celku.

Takému nežiaducemu vývinu sa možno vyhnúť kolektívnym rozhodovaním a konsenzom v **terminologických komisiách** (TK), vypracovaním zásad a pravidiel terminologickej práce v danej oblasti, resp. odbore.

Terminologické komisie nemajú byť veľké. Odporúča sa utvárať komisie s 5 – 8 členmi, ktorí aktívne pracujú na príprave materiálov (zásad, smerníc, pravidiel ap.).

7.1 Získavanie termínov

Zdrojom terminologických slovníkov sú cudzojazyčné slovníky a domáca odborná literatúra. K cudzojazyčným slovníkom patria

výkladové slovníky, lexikóny, encyklopédie, tezaury, Kľúčové slová v medicíne (Medical Subject Headings), Systemizovaná nomenklatúra medicíny (SNOMED CT®) a i. Ak jestvuje termín v MeSH, SNOMED CT®, Nomina anatomica, histologica et embryologica, je želateľné zachovať ich úpravu aj systematické usporiadanie. K medzinárodnému názvu sa jednoducho pripojí slovenský názov. Pri terminologických slovníkoch, ktoré nemajú takúto predlohu medzinárodnej nomenklatúry, sa postupuje klasickou metódou excerptovania termínov z odbornej literatúry, pričom treba zachovať systematické usporiadanie a systémové vzťahy naznačiť delením na kapitoly, odseky a ich označením napr. pomocou kódov (číselníkov)(→*ontológia*).

Terminologická komisia získava materiál **excerptovaním** súčasnej autoritatívnej odbornej literatúry, no výhodné je slovník zostatvovať z inojazyčných systematicky usporiadaných súpisov, ako sú MeSH, SNOMED CT a i. Základnú terminologickú bázu dát pre morfológické vedy predstavuje Nomina anatomica, histologica et embryologica. Pre chémiu a biochémiu je to Odporúčané termíny Medzinárodnej únie pre čistú a aplikovanú chémiu (IUPAC).

7.2 Klasifikácia termínov

Klasifikácia (l. *classis* trieda + l. *facere* robiť) triedenie, postup, ktorý je založený na rozdelení, roztriedení množiny, resp. súboru prvkov (javov, objektov, prípadov ap.) do určitých podmnožín podľa zvolených variantov tzv. klasifikačného (triediaceho znaku). Rozlišuje sa **klasifikácia analytická** (postup od základnej množiny k triedam a prvkom) a **syntetická** (postup v opačnom smere). Základná množina je spravidla neusporiadaná, preto klasifikácia znamená aj jej usporiadanie priradením priradením prvkov do príslušných tried. Základnú množinu možno určiť **enumeráciou** (vymenovaním všetkých prvkov) alebo **definične** (na základe znaku alebo sústavy znakov), ktoré rozhodujú o príslušnosti prvku do danej základnej množiny (napr. všetky

gravidné ženy s hypertenziou). Vstupným prepokladom klasifikácie je možnosť jednoznačne rozhodnúť o tom, či daný prvok patrí alebo nepatrí do základnej množiny.

Jednotlivé podmnožiny zodpovedajú jednotlivým **klasifikačným triedam** alebo **kategóriám**. Kategorizácia sa vykonáva v rámci priameho pozorovania, exploračných metód, pri analýze dokumentov (najmä pri obsahovaje analýze). Je pojmovým ekvivalentom klasifikácie. Pri **jednostupňovej klasifikácii** (v prípade používania len jedného klasifikačného znaku) zodpovedá každá trieda jedinému vyčlenenému variantu klasifikačného znaku (napr. pohlavie muži–ženy). Pri **viacstupňových, jemnejších klasifikáciách**, kde sa používajú dva a viaceré triediace znaky, zodpovedá každá trieda jedinečnej kombinácii variantov všetkých triediacich znakov (napr. muži–ženy, 18 – 45- r., s hypertenziou). Počet možných tried závisí od počtu zvolených klasifikačných znakov a počtu ich vymedzených variantov. Pri dvoch dichotomických znakoch sa počet tried rovná 4, pri troch 8, pri troch znakoch s troma variantmi 17 atď.

Klasifikácia je základná metóda vedeckej práce. Jej cieľom je odkryť v súbore objektov jestvujúce skupiny či triedy a zistiť ich najvýraznejšiu črtu, napr. *stavec* pre stavovce, *bunky* pre tkanivá, *tkanivá* pre orgány; orgány pre systémy, resp. organizmy atď. Klasifikácia predpokladá rozlišovanie menších celkov charakteristických pre skupinu alebo triedu, klasifikáciou sa zisťujú vzťahy medzi pojmami (Masár, 2000).

Spomedzi vzťahov medzi pojmami je pre klasifikáciu nadôležitejší **vzťah rod–druh**. V 2-prvkovom anatomickom názve *krčný stavec* predstavuje stavec v rovine pomenovania rodový pojem, *krk* (*krčný*) je druhový pojem, druhový znak konkrétneho stavca.

Vzťah rod – druh sa v terminológii pokladá za najdôležitejší, no nie je jediný. Pri klasifikácii treba odkryvať aj ďalšie vzťahy, napr.: **a)** pri predmetoch celok – časť (*súprava ihel*); **b)** pri procesoch proces –

predmet (*operácia žlčníka*); **c**) pri vlastnostiach vlastnosť – predmet (*farba moču*); **d**) pri veľkosti veľkosť – predmet (*hrúbka steny*); **e**) veľkosť – proces (*rýchlo prúdu*) atď.

Pri klasifikácii je užitočnou pomôckou klasifikačná schéma, lebo pomáha určiť miesto

Obr. Stromová schéma

V tomto prípade ide o ide o **stromový schému**. Zložitosť schémy vyplýva z východiska klasifikácie (principium divisionis), najmä z toho, že určujú viaceré klasifikačné východiská

Z vyexcerpovaných termínov sa zostavuje **abecedný register** a ten sa mapuje na jestvujúcich inojazyčných slovníkoch. Termíny z nich však **nemožno iba prekladať**, treba za ne dosadzovať, substituovať názvy už jestvujúce alebo tvoriť nové názvy podľa zákonitostí spisovnej slovenčiny. V našich podmienkach sa osvedčila **spolupráca s českými terminológmi**. Takto vypracovaný návrh súpisu termínov treba po schválení v terminologickej komisii predložiť na pripomienkové konanie pracovníkom príslušných odborov a jazykovedcom. Zabezpečuje sa tým medziodborová koordinácia terminológie a jazyková správnosť jednotlivých termínov (Masár, 1991).

7.2.1 Význam klasifikácie

Klasifikácia je najstaršia a najjednoduchšia vedecká metóda. Je to východisko formulovania teórie, bez ktorého nemožno odkrývať kauzálne vzťahy medzi vecami a javmi. Keď chceme potvrdiť jestvovanie triedy, musíme rozoznať jej spoločnú a najtypickejšiu zložku, napr. stavec pre stavovce, myslenie pre ľudí. Klasifikácia

pojmu v sústave pojmov. Napr. v chémii bázou organických látok, ktorých je neprehľadné množstvo, je kyslík, dusík atď., preto sa dá zostaviť takáto klasifikačná schéma (Masár, 2000).

predpokladá rozlišovanie menších celkov, ktoré sú charakteristické pre väčší celok, t. j. triedu. Zmyslom a cieľom klasifikácie je zistiť v klasifikovanom súbore pravidelnosť, poriadok, spolupatričnosť, protikladnosť (Filkorn, 1956).

Klasifikácia dominuje najmä v začiatkových štádiách rozvoja vednej disciplíny, resp. v jej predteoretickom štádiu. Klasickým príkladom je biológia (botanika a zoológia), chémia a i., v ktorých **sama klasifikácia znamenala dôležitý poznatok** alebo stimulovala významný objav alebo teoretický pokrok.

Klasifikácia je aj prostriedkom prezentácie a systematizácie poznatkov. Klasifikácia je skôr elementárnym štádiom a nástrojom poznávania. Je predovšetkým predpokladom a východiskom akejkoľvek analýzy a predstupňom ďalších, nadväzujúcich úloh, postupov a metód.

Osobitný význam má klasifikácia v deskriptívnom výskume, pri aplikácii metód merania, štatistickom triedení, v teórii a pri tvorbe **typológií**.

Klasifikáciou pojmov vedného odboru sa zisťujú vzťahy medzi pojmami (termínmi). Z týchto vzťahov je najdôležitejší **vzťah rod – druh**. Ten sa výrazne manifestuje pri väčšine termínov so zhodnými alebo nezuhodnými prívlastkami (Masár, 1991). Napr. encefalitída je rod, japonská encefalitída druh. Kritériom na zaradenie do

triedy je vzťah medzi určujúcim a určeným prvkom termínu.

Klasifikácia na základe podstatných znakov sa nazýva **typológia**; vychádza z pojmu typu ako jednotky rozčlenenia skúmanej reality, z pojmu konkrétneho ideálneho modelu historicky sa vyvíjajúcich objektov (biologické, jazykové, kulturologické ap. typológie). Každá klasifikácia je výsledkom určitého zjednodušenia skutočných hraníc medzi druhmi, lebo tieto hranice sú vždy podmienené a relatívne. S rozvojom poznania sa klasifikácia spresňuje a mení.

Pri klasifikácii je dôležitým krokom vydelenie všeobecných pojmov, najmä tzv. fundamentálnych pojmov, v medicíne napr. pojmov chorôb.

7.2.2 Podmienky klasifikácie

Korektnosť klasifikácie závisí od rešpektovania elementárnych pravidiel, ktoré majú logický a heuristický charakter a vyjadrujú určité **podmienky** (Schenk, in: Velký sociologický slovník 1996, 486 – 487): **1. funkčnosť** (klasifikácia sa odvodzuje z konkrétneho výskumného zámeru, ktorý determinuje výber klasifikačných znakov i vymedzenie ich variantov); **2. jednodimenzionálnosť** (klasifikačný znak musí byť presne vymedziteľný a kvalitatívne homogénny z hľadiska vecného i logického – je rozdiel napr. medzi triedením osôb so zvýšenou celkovou hmotnosťou tuku v tele a hmotnosťou brušného tuku – žiadny z variantov klasifikačného znaku sa nesmie vzťahovať k inému kontínuu); **3. nezávislosť** (požiadavka, aby sa klasifikačné triedy neprekrývali, nemali ani jeden spoločný prvok – z logického hľadiska to znamená, že prienik ľubovoľných tried, ktoré vznikli pri klasifikácii, musí byť prázdny); **4. úplnosť** (klasifikácia musí byť vyčerpávajúca, každý prvok základnej množiny musí byť principiálne zaraditeľný do jednej z utvorených klasifikačných tried; pri správnej klasifikácii je zjednotenie všetkých tried, resp. podmnožín ekvivalentné základnej množine); **5. indikácia** (o každom, prvku základnej množiny sa musí

dať jednoznačne rozhodnúť, do ktorej triedy patrí). Z logického hľadiska je klasifikácia korektná vtedy, keď sú splnené podmienky 2 až 5., t. J. Keď je každý prvok základnej množiny jednoznačne zaradený (zaraditeľný) výlučne do jednej z možných tried.

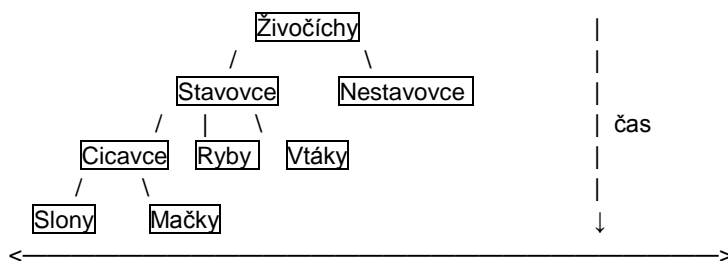
Klasifikácia je špeciálny prípad logickej operácie delenia rozsahu pojmov, ktorý predstavuje určitý súhrn delenia (delenia triedy na druhy, delenia týchto druhov atď.). Je to logické usporiadanie množiny klasifikovaných pojmov na základe vzťahov a závislostí medzi charakteristickými znakmi týchto pojmov. Ide o metódu určenia vzťahov (rodovo-druhových a i.) medzi sémantickými jednotkami, nezávisle od stupňa hierarchie systému a od toho, či sa použije pri tradičnom alebo mechanizovanom informačnom prieskume (FID/CR, 1973). Vo všeobecnosti ide o usporiadanie pojmov do tried a podtried s cieľom vyjadriť sémantické vzťahy medzi nimi. Triedy sú vyjadrené pomocou **notácie** (sústavy triednikov a pomocných znakov prijatých pre danú klasifikačnú schému). Triediaci znak je reprezentácia určitej triedy pomocou notácie klasifikačnej schémy (ISO 5127).

7.2.3 Rozdiel medzi prirodzenou a umelou klasifikáciou

Pri klasifikácii sa berú spravidla za základ delenia znaky, ktoré sú pre dané predmety podstatné. V tomto prípade klasifikácia (tzv. **prirodzená klasifikácia**) odhaľuje podstatné zhody a rozdiely medzi predmetmi a má poznávací význam. V iných prípadoch, keď je cieľom klasifikácie len systematizácia predmetov, berú sa za základ delenia znaky vhodné na tento cieľ, ktoré nie sú podstatné pre samy predmety (napr. abecedné katalógy). Takéto klasifikácie sa nazývajú **umelými klasifikáciami**.

Najväčšiu hodnotu majú klasifikácie založené na poznaní zákonov súvislostí medzi druhmi, na poznaní prechodov jedného druhu do iného vo vývojovom procese. Taká je napr. Mendelejevova klasifikácia

chemických prvkov, klasifikácia organických zlúčenín, taxonómia rastlín a živočíchov).

Obr. 3. Zoologický systém (podľa Strauba a spol. 2006)

Utvorenie hierarchického stromu si vyžaduje splnenie dvoch podmienok: podmienku výlučnosti (disjunktivity) a jednosmernosti (unidimenzionality).

Disjunktivita znamená, že súrodenci na každej úrovni sa navzájom vylučujú. Keď je cicavec psom, nemôže byť súčasne mačkou.

Unidimenzionalita v hierarchii znamená, že vetvenie postupuje len jedným smerom: cicavce sa môžu diferencovať na psov, mačky, kravy, slony atď. Táto diferenciácia však nemôže postupovať opačným smerom: slony sú cicavce a nemôžu byť nikdy rybami.

7.2.4 Rozdiel medzi zoologickým systémom a systémom chorôb

Systém chorôb sa, žiaľ, nedá usporiadať do hierarchického stromu prirodzene, pretože tu absentuje disjunktivita a unidimenzionalnosť. Kým v zoológii je disjunktivita zaručená prirodzene skutočnosťou, že dva druhy sa nikdy nemiešajú (druhovú bariéru). Pretože mačky a psi nemôžu mať spolu potomkov, sú tieto dva druhy disjunktívne.

Podmienka unidimenzionality sa zakladá na histórii evolúcie druhov. Jednosmernosť evolúcie nemožno zvrátiť.

Takáto unidimenzionalnosť absentuje pri vývoji diagnóz. Choroby nevznikajú z iných chorôb ako živočíšne druhy, ktoré sa vyvíjajú

v priebehu času z prechádzajúcich dávnych druhov.

Keďže pri klasifikácii nastáva dramatická redukcia informačného obsahu, vzniká otázka, či sú vôbec klasifikácie v medicíne potrebné. Klasifikácie sú síce zjednodušením reálneho sveta, ale naše mysle nie sú schopné pojať všetky informácie reálneho sveta. Redukcia informácií sa preto pokladá za jednu z hlavných úloh ľudskej inteligencie (Straub a spol., 2006).

Keď máme porovnať dva systémy, musíme najprv zoskupiť ich príslušné jednotlivé prvky, čo znamená zjednodušenie a klasifikáciu. Štatistické porovnanie napr. rozličných terapeutických režimov v dvoch odlišných skupinách pacientov nie je možné bez ich zoskupenia.

S problémom redukcie informácií sa stretávame vždy, keď postupujeme z jemne granulovanej k hrubo granulovanej informačnej úrovni, teda od terminológií ku klasifikáciám alebo od reality k terminológii. Keby nebolo ťažké získať klasifikačné informácie z terminologických informácií, klasifikačná informácia by bola samozrejماً a neznamenalaby prídavnú hodnotu. A pretože to nie je samozrejmé, prináša klasifikácia svoju prídavnú hodnotu.

8 Úprava terminologických slovníkov

8.1 Usporiadanie slovníkov

Cieľom terminologickej komisie je vydať **terminologický slovník ako názvoslovnú normu**. Jeho príprava má tri fázy: **a)** klasifikácia pojmov; **b)** utvorenie termínov; **c)** formulácia definícií termínov. Prvé dve fázy spolu tesne súvisia a na ich úspešnú realizáciu treba zostaviť logické spektrum pojmu. Je to neuzavretý počet výpovedí (predikácií), v ktorých každá prináša o pojme novú informáciu. Z logického spektra pojmu sa vyberajú podstatné a významné znaky pojmu ako východisko pomenúvania aj definovania.

Znaky pojmov sú inherentné a adherentné. Farba, veľkosť, vzhľad, zloženie a ďalšie vlastnosti pomenúvaného objektu sú **inherentné znaky** a majú ich také termíny a názvy, ako havran čierny, *síran draselný*, *havran čierny* atď. Inherentné znaky súvisia s vonkajšími vlastnosťami pomenúvaného objektu. S vnútornými vlastnosťami sú späté **adherentné znaky**. Pomocou nich sa vyjadruje: **1.** účel (činnosť, funkcia, použiteľnosť...), ako ukazujú termíny *pracovňa*, *pomocná látka* atď.; **2.** pôvod (spôsob výroby, vynálezca, výrobca), ako je to v termínoch *umelá chlopňa*, *Riva-Rocciho tlakomer*.

Až keď sa o pojme zhromaždia ilustračne uvedené podklady, možno pristúpiť k tvorbe termínu a vypracovaniu definície. Akio vidieť, vychádza sa od pojmu a smeruje sa k pomenovaniu.

Definícia má slovne vyjadriť znaky, ktorými je vymedziteľný príslušný pojem, ako aj jeho miesto v sústave pojmov. Definícia umožňuje identifikáciu pojmu a termínu.

Pri formulovaní definície treba mať na pamäti **definícia = definiendum + definiens**: **1.** termín je definovaný časťou definície (termín = definiendum – čosi neznáme); **2.** definovaný pojem nemôže byť súčasťou definiens), aby nevznikla definícia v kruhu; **3.** za termínom nasleduje stručný definujúci

výraz (definiens – čosi známe), ktorý sa bežne nazýva definícia; **4.** spona, t. j. slovesá je, sú, predstavuje, obsahuje, zahŕňa sa v terminologickom slovníku vynecháva.

8.2 Stavba hesiel a kapitol

V terminologickom slovníku sa uvádzajú všetky spisovné synonymá, na prvé miesto sa dáva názov odporúčaný ako najvhodnejší. Za správnymi názvami sa uvádzajú s poznámkou *nespr.* alebo *nevhod.*, prípadne vo vhodnej grafickej úprave aj ďalšie používané, ale nesprávne alebo nevhodné (neodporúčané) názvy. Popri slovenských názvoch sa môžu uvádzať aj názvy v hlavných svetových jazykoch.

Pri každom názve je definícia alebo krátky opis znakov definovaného pojmu. Podľa potreby možno verbálnu definíciu doplniť nákresom, schémou, vzorcom, rovnicou ap. Nákres môže byť aj spoločný niekoľkým názvom (s potrebnými číselnými údajmi a odkazmi).

8.3 Register

K systematickému súpisu treba vždy pripojiť abecedný register usporiadaný podľa medzinárodných zásad. Register je zoznam termínov, doplnených odkazmi na miesta v dokumente, kde sa tieto údaje vyskytujú alebo kde sa o príslušných termínoch hovorí. Je jedným z nástrojov organizácie a reprezentácie poznatko. K tradičným registrom patrí alfabetycký, chronologický a numerický spôsob. Hodnota registra sa zvyšuje úmerne veľkosťou, rôznorodosťou a zložitosti pôvodného informačného zdroja. Register dopĺňa dokument a zároveň zabezpečuje prístup k nemu z vecného systematického hľadiska.

9 Medzinárodná spolupráca – koordinácia terminológií

Odborná lekárska literatúra oplýva množstvom cudzích termínov. Táto neobyčajná pestrosť a promiskuita nepodporuje dorozumievanie pracovníkov jednotlivých odborov ani odbornú komunikáciu medzi pracovníkmi rozličných odborov, toľž nie komunikáciu medzi lekárom a pacientom. V odbornej

literatúre vydávanej v cudzích jazykoch býva navyše niekoľko termínov, ako aj niekoľko domácich ekvivalentov. V takejto situácii je žiaduce vyvíjať úsilie na ujednotenie, stabilizáciu a normalizáciu terminológie, aby sa v čo najväčšej miere dosiahla terminologická zhoda, t. j. zabezpečovať koordináciu terminológie.

Koordinácia lekárskej terminológie sa môže uskutočňovať v rámci jedného odboru, medzi jednotlivými odborníkmi a v rámci medzinárodnej spolupráce. Koordinácia terminológie sa má orientovať na redukovanie alebo aj eliminovanie synonymných radov, na hľadanie možností skracovať mnohoslovné termíny, príp. nahrádzať ich univerbizovanými jednotkami a odstraňovanie eponým. Je užitočné, keď si odborníci v jednotlivých disciplínach medicíny vypracujú vlastné zásady tvorby a koordinácie terminológie s prihliadnutím na špecifické vlastnosti terminológie, o ktorú sa starajú.

9.1 Preberanie cudzojazyčných termínov

Všetky jazyky sveta sú čo do štruktúry a funkčných schopností **rovnocenné**. Slúžia potrebám spoločenstiev, ktoré ich používajú a nerozlučná spätosť jazyka so spoločnosťou poskytuje možnosť hodnotiť stupeň rozvinutosti jazyka na základe vyspelosti príslušného spoločenstva. Z toho vyplýva záporný postoj jazykovedcov k pojmu „primitívneho“ jazyka: primitívne jazyky nejestvujú. Možno rozlíšiť jazyky, ktoré používajú pomerne malé spoločenstvá, a to len v hovorovom styku, nie sú jazykom národa s politickým štatútom (napr. baskičtina), jazyky malých národov s politickým štatútom, vlastnou literatúrou, školstvom, vedeckým výskumom a prostriedkami masovej komunikácie (holandčina, ale aj slovenčina a čeština) a napokon jazyky, ktoré vystupujú v rozmanitých funkciách na nadnárodnej úrovni (angličtina, ruština, nemčina, španielčina). Aj tu sa však by sa dali rozlíšiť jazyky, ktoré prekonal štádium štandardizácie (angličtina, ruština,

francúzština), a jazyky, ktoré ho ešte nedovršili (arabčina a i.).

Aj keď je veda ako jav spoločenskej kultúry nadnárodný fenomén a uplatňuje sa v nej ako hlavný dynamizujúci činiteľ. Platí to aj o medicíne. Aby medicína a jej praktická aplikácia – zdravotníctvo – mohli plniť svoju hlavnú úlohu – slúžiť človeku, musia disponovať prostriedkami, ktoré umožňujú komunikáciu a prenos informácií, sprostredkujú jej využívanie v konkrétnych spoločensko-ekonomických podmienkach. A tie sú výsostne národné.

Zložitosť funkcií jazyka v modernej spoločnosti si vyžaduje nielen bohatú slovnú zásobu, ale aj rozpracovanú syntax, funkčnú diferenciaciu a špecializáciu, ako aj štandardizáciu.

Potreba utvoriť termín sa neviaže len na zostavenie terminologického slovníka alebo čiastkového súpisu termínov, napr. minimálnej sady termínov používaných v urgentnej medicíne. Vyskytuje sa pri prekladaní odborného textu, medzinárodne záväzných noriem, informácií o liečivých prípravkoch, reklamných a publicistických textov, v kontakte rôznych zahraničných inštitúcií, ako sú školy, výskumné ústavy, výrobné podniky s paralelnými slovenskými inštitúciami. Ich vedúci pracovníci často stoja pred úlohou zrozumiteľne sprostredkovať obsah cudzojazyčného textu vlastným pracovníkom, príp. širšej verejnosti, napr. poisťovne svojím klientom.

Rozšíreným negatívnym javom v súčasnosti je, že sa cudzie termíny jednoducho neprekladajú, ale mechanicky preberajú. Istú úlohu tu má fakt, že v medicíne chýba slovenský výkladový slovník a s výnimkou anatómie a stomatológie nomenklatúry jednotlivých medicínskych disciplín a oblastí zdravotníctva.

Teoretickou výzbrojou sú všeobecné poznatky o jeho vlastnostiach, tvorivosť a schopnosť nositeľa jazyka použiť ich na riešenie danej pomenovacej úlohy. Riešiteľ pomenovacej úlohy má vedieť, aké prípony

má slovenčina napr. na tvorenie názvov osôb, vecí, miesta atď., aký slovtvorný typ sa môže v konkrétnom prípade uplatniť a ako sa má zaobchádzať s takým významným pomocníkom terminológa, ako je pojem a termín logické spektrum pojmu⁹ (Masár, 2000).

Ako príklad na neželateľné preberanie cudzieho termínu uvádzame anglické slovo termín *tilt table*. Slovo *table* (= stôl) signalizuje, že tu máme do činenia s názvom veci, presnejšie nástroja. Pri hľadaní slovenského ekvivalentu treba uvážiť slovnodruhový prívlastok *tilt* (= sklopiť, nakloniť) ktoré stojí pred základom. Slovo *table* možno síce preložiť ako *stôl*, no nie je to jediné ani vhodné riešenie napriek tomu, že v slovenskej terminológii sa slovo *stôl* používa aj vo význame „zariadenie podobné stolu“ (*operačný stôl*, *pracovný stôl*). V danom prípade predmet, ktorý sa má pomenovať po slovensky, vôbec nie je podobný stolu. Osoba nachádzajúca sa na obrázku predmetu je raz v ležiacej a raz v stojacej polohe. Z toho vyplýva, že príliehavejším pomenovacím základom je *kreslo*, *ležadlo*. Voľba slova *stôl* smeruje k utvoreniu názvu s falošnou motiváciou.

Primerané pomenovacie príznaky rovnako ako základ sa vyhľadajú pomocou výpovedí z logického spektra pojmu. Napr. pri termíne *tilt table* to môžu byť nasledujúce výpovede: **1.** zariadenie na sklápanie/naklonenie tela; **2.** zariadenie, ktoré má podobu dosky; **3.** používa sa na zmenu polohy tela z ležiacej

---

⁹ **Logické spektrum pojmu** je neuzavretý počet výpovedí (predikácií), z ktorých každá prináša o pojme novú informáciu. Z logického spektra pojmu sa vyberajú podstatné a významné znaky pojmu ako východisko pomenovania aj definovania. Znaky pojmov sú inherentné (farba, veľkosť, vzhľad, zloženie ap.) a adherentné (účel – činnosť, funkcia, použiteľnosť...) a pôvod (spôsob výroby, domovská krajina, vynálezca alebo výrobca...). Až keď sa o pojme zhromaždia dostatočné podklady, možno pristúpiť k tvorbe termínu a vypracovaniu definície. Vychádza sa pritom od pojmu a smeruje k pomenovaniu.

do stojacej a naopak; **4.** slúži na diagnostiku porúch ortostázy.

Prvá výpoveď dáva podnet na voľbu pomenovacieho základu (*ležadlo*, *doska*), ďalšie tri na voľbu pomenovacieho príznaku (*sklápacie*, *sklopné*). Vhodnou motiváciou je aj zmena polohy tela (3) a diagnostika porúch ortostázy (4).

Príkladom nevhodného preberania termínov je termín *lag fáza*. Ide o čiastočné prispôsobenie anglického termínu *lag phase* (*lag* = oneskorenie), ktorým sa pomenúva čas plynúci od naočkovania istej látky do inej látky po zvýšení percenta degradácie najmenej na 10 % východiskovej koncentrácie. V definícii sú najmenej dva podnety na utvorenie vhodného prívlastku termínu *fáza*: po 1. je to pribúdanie, rast, vzostup niečoho, po 2. je to proces pomenovaný termínom, degradácia. Na základe týchto podnetov možno použiť prívlastky *rastový* alebo *vzostupný* a zaviesť termín *rastová fáza* alebo *vzostupná fáza*. Druhá možnosť je použiť prívlastok *degradačný*, keďže podľa definície je vhodným motivačným prvkom proces degradácie. V takom prípade sa dá zaviesť termín *degradačná fáza* (Masár, 2000).

Nielen cudzie termíny, ale aj **netermíny**¹⁰, t. j. slová bežnej slovnej zásoby sa majú

---

¹⁰ **Termín** (terminus technicus, odborný výraz, odborné pomenovanie) je slovo alebo slovné spojenie s presne vymedzeným významom, používané ako záväzná v určitom vednom alebo pracovnom odbore. Presnejšie jazykovedné definície sú v závislosti od danej terminologickej teórie napr.: **a)** pomenovanie pojmu vymedzené definíciou a miestom pojmov danej oblasti ľudskej činnosti alebo poznania; **b)** pomenovanie alebo pomenovacia jednotka, ktorá má vzhľadom na komunikačné potreby v určitej oblasti špecificky vymedzený význam (Hausenblas). Opakom termínu je **netermín**, ktorý na rozdiel od termínu nespĺňa niektorú z týchto vlastností: **a)** významovú priezračnosť; **b)** presnosť (tzv. nominačná hodnota), ktorá sa nedá docieľiť bez definície; **c)** absenciu emocionálnosti alebo expresivity; **d)** systémovosť.

prekladať do slovenčiny. Pri preberaní cudzích termínov treba pamätať na úmeru: Čím viac prevzatí, tým viac predpokladov na vznik šumu a neistoty v komunikácii (Masár, 2000).

Novú etapu vo vývoji terminológie charakterizuje úsilie **zapojiť sa do medzinárodného terminologického diania** a využívať v terminologickej práci **počítače**.

Začiatky terminologickej práce na medzinárodnej úrovni siahajú do minulého storočia. Najvýznamnejšou udalosťou bol vznik **Medzinárodnej organizácie štandardizácie ISO** v roku 1947, podľa noriem ktorej sa dnes riadi mnoho krajín a teda mnoho národných jazykov. Dôležitým orgánom tejto inštitúcie je terminologická komisia ISO TC 37. Komisia orientuje medzinárodnú spoluprácu na štyri základné okruhy: **1.** terminologické a lexikografické zásady; **2.** koordinácia terminologickej práce; **3.** medzinárodná unifikácia pojmov a termínov; **4.** bibliografická činnosť. Komisia ISO TC 37 pripravuje materiály, ktoré majú charakter záväzných noriem. Na národnej úrovni má v terminologickej normalizačnej činnosti významné postavenie Slovenský ústav technickej normalizácie, ktorý vydáva slovenské technické normy (STN). Dôležitú úlohu majú aj terminologické komisie pri rozličných rezortných pracoviskách.

Významným spôsobom obohacovania a rozširovania slovnej zásoby je **preberanie slov** z jednotlivých jazykov priamo alebo prostredníctvom iného jazyka. Osobitne zjavné je to v medicíne, ktorej základy tvorí grécko-latinská terminológia. Hoci sa do slovenčiny preberá ustavične množstvo cudzích slov, nenarúša sa tým stabilita ani norma jazyka, najmä ak je preberajúci jazyk aktívnejší a má ustálené mechanizmy (hláskovanie, pravopisné, morfológické, derivačné) na adaptáciu cudzích prvkov v zhode s platnými zákonitosťami v domacom jazyku. Prevzaté slová sa všeobecne počítajú ako domáce slová. Názorne to ukazuje adaptácia anglického slova *screening* do slovenčiny v podobe *skrining* a utvorenie

adjektíva *skriningový*, ako aj slovesa *skrinovať*; alebo anglického slova *shock* do slovenčiny v podobe *šok* a utvorenie adjektíva *šokový*, slovesa *šokovať*, *šokovaný*...

Internacionalizácia sa prejavuje aj preberaním motivácie cudzieho pomenovania, nie iba preberaním hotových pomenovaní z iných jazykov. Príkladom sú jednoslovné termíny typu *klúč*, *pamäť*, *reťazenie*, alebo dvojslovné termíny *klúčové slovo*, *pomocný lymfocyt* ap., ktoré sú síce kalkom anglických termínov *helper lymphocyte*, *key*, *keyword*, *memory*, *chaining*, no preukazne sú preložené na základe zreteľnej motivovanosti v odovzdávajúcom jazyku.

Osobitným problémom je **koordinácia slovenskej a českej terminológie**. Výskyt bohemizmov v spisovnej slovenčine má svoje historické a psychologické korene. Masívny prílev bohemizmov do slovenčiny nastal najmä po I. svetovej vojne, keď česká inteligencia pomohla zakladať slovenské školstvo a vydávať prvé slovenské učebnice. Tento trend bol posilnený aj oficiálnou doktrínou založenou na téze o potrebe zblížovania oboch jazykov. Odrazilo sa to aj vo vydávaní dvojjazyčných celoštátnych učebníc, ktoré sa dodnes používajú na vysokých školách. Slovenskí lekári pritom stále čítajú viac českú odbornú literatúru, ako naopak.

Niet sa čomu diviť, že aj v súčasnej slovenskej jazykovede sa diskutuje o týchto otázkach, najmä z hľadiska uvedenej asymetrie. Pripomína to polemiku puristov a funkcionalistov v českej spoločnosti r. 1918. V slovenskom kultúrnom prostredí akoby pokračovali dejiny konkurencie medzi kultúrnym purizmom a kultúrnym realizmom pri vnímaní cudzieho elementu vo vlastnom jazyku. Kultúrny purizmus ovláda hodnotiace postoje, kým kultúrny realizmus je zakorenený v normanom jazykovom správaní. V slovenskom jazykovom spoločenstve sa štandardizovalo jazykové správanie s inkorporovaným českým elementom

(Dolník, 2010), kým v českom prostredí sa vplyvy slovenského jazyka neuplatňujú.

„Z toho...sa dá vyvodiť záver, že jazykové správanie v tomto duchu je produkt neznalosti, neschopnosti dôsledne odlišiť slovenské jazykové štruktúry od českých, čo je **prejavom nižšej úrovne jazykového vedomia...**“ (Dolník, 2010). Výsledným javom je, že v kontrolovanom správaní – **v terminológii sa bohemizmy odsúvajú, kým v prirodzenom správaní sa opätovne vyskytujú.**

O zmiernenie opozičného vzťahu slovenčiny a češtiny sa snaží Dolník (2010), keď uvádza, že systém českej kultúry (vrátane jazyka) bolo dlhodobo objektívne organickým okolím systému slovenskej kultúry a toto okolie fungovalo ako jeho prirodzený komplement. Išlo teda o jeden percepčný tvar, v ktorom slovenský systém je figúrou a český systém pozadím (v zmysle tvarovej psychológie). Slovenská kultúra dlhodobo viazala na seba českú kultúru ako prirodzené **doplnenie svojej rozmanitosti.** Súčasní nositelia slovenskej kultúry bez ideologického alebo sociálnopsychologického zaťaženia vnímajú českú kultúru ako prirodzené rozšírenie a obohatenie duchovného obzoru vymedzeného vlastnou kultúrou.

Kultúra spisovného jazyka spočíva podľa Dolníka (2010) v jeho primeranom teoretickom **pestovaní.** Primerané je pestovanie jazyka, ktoré zaručuje jeho **zdokonaľovanie.** „Keď odsunieme predstavu, že sa spisovný jazyk zdokonaľuje, rozvoj jazyka prebeha ako akomodačno-asimilačný proces. **Akomodačný aspekt** tohto procesu spočíva v tom, že jazyk sa prispôsobuje dynamike svojho stimulačného prostredia. Ide o vonkajšie stimuly týkajúce sa kvantity a diferencovanosti vyjadrovacích potrieb, aj o vnútorné podenty, ktoré vychádzajú zo samotného jazyka, z jeho dyneamického potenciálu. **Asimilačná stránka** hoto procesu zahŕňa to, že jazyk si prispôsobuje nové stimuly svojej povahe, t. j. reaguje na ne v duchu svojich štandardizácií.

Intervencie do spisovného jazyka sa, pravdaže, dotýkajú asimilačného aspektu tohto procesu. Primeranosť zodpovedá stavu normálnosti. **Kultúra spisovného jazyka je teda stav asimilačnej normálnosti v akomodačno-asimilačnom procese** (Dolník, 2010).

9.2 Dynamické javy v odbornej lexike

Dynamika sa prejavuje aj tým, že jestvujúce slovotvorné prostriedky sa obsadzujú do nových pomenovacích úloh. Napríklad prípona *-osť* s jej tradičnou funkciou tvoriť názvy vlastnosti (elastickosť, špecifickosť ap.) a s novou funkciou v termínoch pôrodnosť, rozvodovosť, úmrtnosť, kde sa používa na vyjadrenie kvantity (= počet prípadov na 10 000 obyvateľov).

Dynamizujúcim činiteľom je **zdrobňovanie** (*kosť – kostička*), prechýľovanie (*lekár – lekárka*), **antropomorfizácia** (*smoliar, bežec, potápnik – názvy živočíchov*).

Dynamiku odbornej slovnej zásoby predstavujú všeobecné jazykové procesy, ako je **terminologizácia**¹¹ (napr. bežné slová *zvuk, lúč* a fyzikálne termíny *zvuk a lúč*), **determinologizácia**¹² (chemický termín *katalyzátor* „látka urýchľujúca chemickú reakciu“ sa používa pomenovanie prostriedkov a spôsobov urýchľujúcich spoločenské procesy), **demotivácia**¹³ (lexikálny význam *spisovateľ* už nie je súvzťažný s významom motivujúceho slova

¹¹ **Terminologizácia** je jazykový proces, pri ktorom slovo z bežnej slovnej zásoby nadobudne v istom vednom alebo výrobnom odbore, príp. vo viacerých odboroch platnosť termínu

¹² **Determinologizácia** je jazykový proces charakterizovaný jednak stratou odborného významu slova (termínu) a jeho odsunutím do neterminologickej vrstvy slov, jednak prienikom vedecko-technických termínov z úzkej odbornej sféry do ďalších oblastí života.

¹³ **Demotivácia** je strata sémantickej alebo slovotvornej motivovanosti, postupná premena motivovaného slova na nemotivované.

spisovať) a **univerbizácia**¹⁴ (napr. osteosyntéza pomocou Küntscherovho klinca – *klincovanie*, odparovacia miska – *odparka*, operačná sála – *operačka*).

Internacionalizácie terminológie sa pokladá za zdroj dynamiky. Okrem preberania nových termínov s grécko-latinským základom sa internacionalizuje terminológia prejavujú v preberaní **anglických termínov** (skrining, stres, šok). Tieto prevzatia nezostávajú pasívnou inventárnou položkou v našej slovnej zásobe, ale postupne sa integrujúcou súčasťou ovplyvňujúcou systém slovnej zásoby.

Zanedbávanie terminologickej kultúry znižuje efektívnosť komunikácie, najmä na osi odborník (lekár) – široké spoločstvo (pacient). Terminológia vždy súvisí s národným jazykom a slúži celému konkrétnemu národnému spoločstvu. V takomto spoločstve prevažná väčšina členov ovláda iba materinský jazyk, preto sa pri preklade odborných textov, najmä adresovaných širšej verejnosti (napr. návody na používanie prístrojov, príbalové informácie o liekoch, normy opisujúce laboratórne výkony atď.), treba nadužívaníu prevzatých termínov vyhýbať (Masár, 2000).

10 Slovenská terminologická databáza (STD)

STD vytvoril a spravuje Jazykovedný ústav L. Štúra s cieľom prispieť k zvýšeniu terminologickej kultúry a odbornej komunikácie. STD sa zčala tvoriť r. 2005 a má ambíciu postupne sústredovať slovenské terminologické systavy jednotlivých vedných disciplín, prispieť tak k ich ustáleniu a unifikácii na základe spolupráce odborníkov a lingvistov.

STD je súbor odborných terminológií, uchovávaný v počítači, ktorý zahŕňa nomenklatúry, štandardizované termíny a lexikalizované syntagmy spolu s identifikač-

nou informáciou ich zdroja, a ktorý možno kedykoľvek použiť ako jedno, alebo viacjazyčný referenčný slovník, ako základ pri tvorbe slovníkov, ako prostriedok na kontrolu správneho používania termínov a ich tvorby, a tiež ako doplnkový nástroj informačných a dokumentačných technológií (Sager, 1990).

Pomocou programového vybavenia možno informácie v terminologickej databáze aktualizovať, modifikovať a dopĺňať. Terminologická databáza umožňuje utvárať tematických glosáre a slovníky podľa jednotlivých vedných odborov. Slúži ako referenčný zdroj pre odbornú verejnosť – lingvistov, prekladateľov, lexikografov, pre pracovníkov jednotlivých vedných odborov, ale aj pre laikov z radov širokej verejnosti.

Terminologický záznam sa riadi normou *STN ISO 10241 Medzinárodné terminologické normy. Tvorba a úprava*, obsahuje údaje vzťahujúce sa na termín, pojem a doplnkové administratívne údaje. Za povinnú položku sa považuje: termín, oblasť, definícia, zdroj definície a kontextu, príbuzné termíny.

---

¹⁴ **Univerbizácia** (zjednoslovnovanie) je dynamický proces, zmena viacslovného pomenovania na jednoslovné.

term	<i>termín</i>
synonym	<i>synonymum</i> alebo <i>synonymá</i> heslového termínu oddelené čiarkou, pričom sa za <i>synonymum</i> považuje aj <i>skratka</i>
field	oblasť, z ktorej termín pochádza; vyplňa sa deskriptormi poslednej verzie tezauru Eurovoc 4.2. , ktorá v súčasnosti obsahuje 6 645 deskriptorov, usúvzťažnených 6 669 hierarchickými a 3 636 asociatívnymi vzťahmi
definition	definícia heslového termínu, zastupujúceho pojem; preferuje sa tzv. <i>intenzionálna definícia</i> , ktorá obsahuje najbližší nadradený druh pojmu a špecifické príznaky, teda usúvzťažňuje pojem/termín s jedným alebo viacerými inými pojmami/termínmi
biblio	zdroj definície vo forme skráteného bibliografického záznamu: AUTOR: NÁZOV DIELA, ROK VYDANIA
context	text, ktorý obsahuje doplňujúce informácie o pojme a/alebo dosvedčuje používanie termínu
context source	zdroj kontextu vo forme skráteného bibliografického záznamu: AUTOR: NÁZOV DIELA, ROK VYDANIA
acceptability	naznačuje pragmatický charakter termínu, pričom je možné vybrať niektorý z nasledujúcich kvalifikátorov: odporúčaný, nesprávny, zastaraný, normalizovaný, navrhovaný, legislatívny, neologizmus. Zároveň sa počíta s možnosťou <i>nulového</i> kvalifikátora
related terms	vkladajú sa hierarchicky nadradené/podradené termíny (<i>hyperonymá/hyponymá</i>) a/alebo hierarchicky rovnocenné termíny (<i>izonymá/meronymá</i>)
translation	terminologické ekvivalenty v cudzích jazykoch, ktorých spoľahlivosť a záväznosť vzhľadom na obmedzené možnosti projektu a jeho náročnosť nemožno zabezpečiť ani zaručiť; uvádza sa dvojpísmenová skratka jazyka podľa ISO 639-1 , dvojbodka a ekvivalent; prvoradá je anglický ekvivalent, v prípade rozdielov v terminológii aj český.
comment	priestorovo ohraničený komentár autora/ov záznamu, ktorý sa nehodí do ostatných položiek; má charakter doplnkovej informácie
URL	relevantné URL, vzťahujúce sa k heslovému termínu, uvádza sa podľa možnosti odkaz na stránky s pravdepodobnosťou dlhodobej existencie (napr. Wikipédia)

Cudzojazyčný ekvivalent patrí k fakultatívnym údajom, pretože uvedenie ekvivalentu je neúplná informácia, najmä ak nie je doplnený aspoň definíciou v príslušnom jazyku. V niektorých oblastiach, ako je oblasť práva, je situácia zložitá aj pre rozdielnosť právnych systémov jednotlivých štátov. (Pri výbere pragmatických kvalifikátorov sa vychádzalo z noriem *ISO 12620:1995* a *ISO 740:2000*.)

---

odporúčaný	termín odporučila terminologická komisia príslušného odboru, prípadne iná relevantná inštitúcia
normalizovaný termín	definuje norma/normy
legislatívny	termín definuje zákon alebo vyhláška
navrhovaný	návrh formy a obsahu termínu, predložený príslušnou terminologickou komisou na posúdenie odbornej verejnosti
neologizmus	novovytvorený, resp. novoprevzatý, ktorého forma a/alebo obsah sa ešte môže zmeniť
nesprávny	termín sa odporúča nepoužívať vzhľadom na jeho nekorektnú formu alebo obsah
zastaraný	termín sa odporúča nepoužívať vzhľadom na jeho archaickosť

V projekte STD sa ráta s utvorením odborných podkorpusov podľa jednotlivých vedných odborov. Očakáva sa preto, že v dohľadnom čase zahrnie aj slovenskú lekársku terminológiu a názvoslovia jednotlivých disciplín medicíny a oblastí zdravotníctva.

11 Aktuálne problémy slovenského lekárskeho názvoslovia

Potreba zvýšenej starostlivosti o slovenskú lekársku terminológiu v národnom aj medzinárodnom meradle súvisí s dvoma tendenciami: štandardizáciou terminológie a využívaním informačno-komunikačných technológií pri terminologickej práci. Na terminologickú prácu takéhoto typu treba **vychovávať odborníkov** s primeraným vysokoškolským vzdelaním (Masár, 1991). V zahraničí sa na takúto **prípravu terminológov** pamätá tak, že sa na univerzitách vyučuje terminológia v samostatných kurzoch. Na univerzite Concordia (Kanada) je už dávnejšie zavedený terminologický kurz, ktorému sa venuje plných 90 hodín a terminológiu vyučujú riadni profesori terminológie (Levická, 2008). Kritická je v tomto ohľade aj nedostatočná **príprava lekárov z odboru informatika a terminológia**, a to v pregraduálnej i postgraduálnej výchove.

Vo vlastnej terminologickej práci je v medicíne najväčším nedostatkom **absencia terminologickej komisie** ako autoritatívneho koordinačného centra. Nevyhnutným sa preto javí oživenie TK pri ministerstve školstva a poľnohospodárstva a zriadenie takejto komisie pri ministerstve zdravotníctva (čo jednotlivým rezortom ukladá legislatíva). Obidve tieto TK by mali nadviazať úzku spoluprácu a riešiť spoločné problémy, pretože príprava stredného zdravotníckeho personálu patrí do kompetencie MZ, kým prípravu vysokoškolsky vzdelaných zdravotníckych a iných pracovníkov pôsobiacich v zdravotníctve realizuje rezort školstva. Obidvom rezortom by totiž

malo záležať na kvalitnej príprave pracovníkov pôsobiacich v zdravotníctva.

Cieľom **terminologickej komisie** ako odborného poradného orgánu jednotlivých rezortov štátnej správy je utvoriť **terminologické slovníky** jednotlivých disciplín medicíny a oblastí zdravotníctva. Terminologické komisie majú najmä tieto úlohy:

- sledovať, ustaľovať, zjednocovať, zlad'ovať, schvaľovať a obohacovať slovenskú terminologickú sústavu v oblasti školstva (a osvetu).
- navrhovať znenie a definíciu nových termínov a reviduje zastarané termíny a definície
- schvľovať termíny s definíciami, ktoré navrhnu aj iné subjekty
- publikovať výsledky svojej práce
- poskytovať poradenskú a konzultačnú službu

Terminologické slovníky (bázy dát, banky dát, prekladované, významové slovníky, lexikóny, tezaury) sú nevyhnutný predpoklad jednak unifikácie (štandardizácie) a kodifikácie terminológie jednotlivých disciplín medicíny a oblastí zdravotníctva a jednak prekladu medzinárodnej terminológie, ktorú bezkonkurenčnej predstavuje SNOMED CT® a zapojenie našej terminológie do svetových terminologických bánk.

S tým súvisia problémy pri voľbe odporúčaných (preferovaných) termínov, a to v závislosti od toho, na aký účel slovník slúži.

V **odborných slovníkoch** by sa mali preferovať **latinské termíny** ako preferované a slovenské a anglické termíny ako synonymá v týchto odboroch

1. v morfológických disciplínach (anatómia, histológia, cytológia, embryológia)
2. v klinickej medicíne (aj pri preberaní názvov zo SNOMED CT®)
3. vo farmakológii a farmácii.

Slovenské (slovakizované) termíny, príp. modifikované by sa mali odporúčať v odborných slovníkoch ako preferované a latinské

termíny, resp. anglické ako synonymá v týchto odboroch

1. molekulová biológia, lekárska biológia a humánna genetika
2. v botanike (fytoterapii), zoológii (vrátane mikrobiológie, virológie, parazitológie)
4. v chémii, biochémií a klinickej biochémií v súlade s odporúčaniami Medzinárodnej únie pre čistú a aplikovanú chémiu (International Union of Pure and Applied Chemistry, **IUPAC**), Medzinárodnej federácie pre klinickú chémiu (International Federation of Clinical Chemistry, **IFCC** ap.) a v prípade enzýmov Nomenklatúrnej komisie medzinárodnej únie pre biochémiu a molekulovú biológiu (Nomenclature Committee of the International Union of Biochemistry and Molecular Biology, **IUBMB**)

Medzinárodný systém jednotiek (Système international d'unités, SI) obsiahnutý v štandarde ISO 31 medzinárodnej organizácie pre normalizáciu, ktorý sa môže získať priamo z ISO a jeho časti sa nachádzajú na rozličných domácich stránkach internetu.

Národné štandardy **názvov liekov** a liečivých látok sa nachádzajú v Slovenskom liekopise a Slovenskom liekovom automatizovanom informačnom systéme (SLAIS), zoznam skupín liekov ATC vo Vyhláške č. 559/2005 a i.

Národné všeobecné syntaktické a pravopisné pravidlá sú na domácich stránkach **JÚLŠ SAV**.

Vypracovanie **odporúčaných medicínskych skratiek** – bude jednou z prvých úloh Terminologickej komisie MZ SR.

Pre terminologickú prácu v medicíne platí tak ako v každej inej slovenskej terminológii **Masárových desatoro** (Masár, 2000):

- I. Slovenčina je vyspelý jazyk schopný plniť všetky úlohy moderného jazyka, teda aj pomenúvať nové pojmy.
- II. Pri pomenúvaní zvládnuť aspoň minimum terminologickej teórie.
- III. Mať informácie o slovotvorných možnostiach a prostriedkoch slovenského jazyka.
- IV. Terminologickú prácu (zvyčajne ide o prípravu terminologického slovníka) začať klasifikáciou pojmov.
- V. Pred utvorením termínu a formulovaním jeho definície zostaviť logické spektrum pojmu, ktorý sa má pomenovať.
- VI. Brať na vedomie, že v termíne sa z logického spectra pojmu spravidla realizuje iba jedna výpoveď (predikácia) a že pomenúvanie aj fungovanie termínu v praxi je založené na tomto princípe.
- VII. Pri kontaktoch slovenskej terminológie s inojazyčnou terminológiou uplatniť princíp substitúcie; základná slovenská odborná terminológia jestvuje totiž vo všetkých výrobných a vedných odboroch.
- VIII. Ak neprichodí do úvahy substitúcia, termín možno kalkovať alebo s prihliadnutím na situáciu v konkrétnej terminológii samostatne utvoriť nový termín.
- IX. Principiálne odmietat' mechanické preberanie cudzích termínov, lebo negarantuje bezporuchovosť odbornej komunikácie.
- X. Dôverovať komunikačnej a poznávacej hodnote slovenského termínu.